

”Modernin maiseman kuu” - Helsingin paikkoja ja tunteita Mika Waltarin aikalaiskirjojen pohjalta

Päivi Kettunen

Tekijä Päivi Kettunen	
Koulutusohjelma Matkailun koulutusohjelma	
Opinnäytetyön otsikko ”Modernin maiseman kuu” – Helsingin paikkoja ja tunnelmia Mika Waltarin aikalaikirjojen pohjalta	Sivu- ja liitesivumäärä 52
<p>Tämä opinnäytetyö syntyi tekijän omasta kiinnostuksesta ja pohdinnoista tutkia Helsingin tunnelmaa. Tekijä päätyi käyttämään aineistona Mika Waltarin kaunokirjallisia Helsinki-aiheisia teoksia. Waltarin tuotannosta tutkimusaineistoksi valittiin kirjat Suuri illusio, Appelsiininsiemen, Surun ja ilon kaupunki, Kuka murhasi rouva Skrofin ja Komisario Palmun erehdys. Valinnan kriteereinä olivat Waltarin aikalaisnäkökulma ja kotimaata laajempi tunnettuus. Opinnäytetyön lähestymistapa liittyy humanistiseen maantieteeseen ja teoriapohja fenomenologiaan eli kokemuksiin ja aistihavaintoihin perustuvaan tutkimusstrategiaan. Opinnäytetyö tehtiin yksilötöyönä kevään ja syksyn 2015 aikana. Tutkimustapoina olivat sisällönanalyysi ja havainnointi kuuntelemalla Helsingin äänimaisemaa.</p> <p>Opinnäytetyön teoriaosuus alkaa tilan ja paikan käsitteiden ja niiden kokemisen hahmottamisella. Aihetta lähestytään lisäksi laajentamalla maisemakäsitettä aistimaisemaan ja mielenmaisemaan. Helsingistä esitellään myös matkailuimagon ja palvelumaiseman puoli.</p> <p>Paikan kokemista ja tunnelmaa on esitelty fenomenologisen ympäristöestetiikan näkökulmasta. Tämä näkökulma pohjaa eksistentiaaliseen filosofiseen traditioon, erityisesti Martin Heideggerin (1889-1976) näkemyksiin. Fenomenologisen ympäristöestetiikan keskeisiä teemoja ovat ympäristön esteettisen havaitsemisen moniaistisuus sekä vastavuoroisuus havaitsijan ja ympäristön suhteessa.</p> <p>Humanistinen maantiede korostaa ympäristön moniaistista kokemista, ja aistimusten sitomista merkityksiin. Tekijän pyrkimyksenä on ollut etsiä aineistosta kaupunkiympäristöön liittyviä moniaistisia kokemuksia. Tekstilainauksia Waltarin kirjoista käytetään myös osana teoriaosuutta havainnollistamaan teoriaa ja luonnehtimaan Helsingin aistimista, havaintoja ja kokemista.</p> <p>Opinnäytetyön tutkimustulosten mukaan Helsingin tunnelma tutkitussa aineistossa koostuu aistihavainnoista, jotka perustuvat pääasiassa näköaistiin. Tunnelmaa luovina tekijöinä tutkimusaineistossa tulevat esiin puut, Helsingin rakennukset, meri ja tuuli. Sekä auringonvalo että keinotekoinen valo, kuten katulyhdyt muodostavat olennaisen osan tunnelmatekijöistä. Aineistossa tunnelmakuvaukset liittyvät usein auringonlaskun tai -nousun hetkiin, joissa hämärä ja valo on koettu tunnelman muodostajana. Tekijän omissa äänimaiseman havainnoinneissa tulivat esille liikenteen äänet, erityisesti raitiovaunut, lokit, kahvilan äänet, ihmisten kävely ja puheensorina eri kielillä.</p>	
Asiasanat Helsinki, tila, paikka, maisema, aistit	

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kaupunki paikkana ja tilana.....	4
2.1	Kaupunkitilan kokeminen	4
2.2	Paikan kokeminen.....	6
2.3	Paikan ominaisuudet.....	7
2.4	Tunnelma.....	8
2.5	Helsingin imago	12
2.6	Helsingin metamaailmat.....	13
3	Maisema	16
3.1	Maiseman kokeminen	16
3.2	Aistimaisema	16
3.3	Helsingin palvelumaisema	17
3.4	Mielenmaisema.....	18
4	Kirjallisuusmatkailu.....	21
4.1	Kirjallisuusmatkailun historiaa	21
4.2	Kirjalliset paikat	21
4.3	Helsinki kirjallisuudessa	22
5	Tutkimus	23
5.1	Tutkimusmenetelmät.....	23
5.2	Luotettavuuden arviointi	24
5.3	Kaunokirjallisten tekstien analyysi	25
5.3.1	”Modernin maiseman kuu” Suuri illusioi	25
5.3.2	”Kappelissa soi musiikki” Appelsiininsiemen.....	27
5.3.3	”Kevään armoton valo” Surun ja ilon kaupunki	30
5.3.4	”Ilkeä kaasunhaju porraskäytävässä” Kuka murhasi rouva Skrofin?	32
5.3.5	”Tutkimuksia hotelli Kämpissä” Komisario Palmun erehdys.....	33
5.4	Johtopäätökset.....	34
5.5	Äänimaiseman havainnoiminen	36
5.5.1	Äänimaisema Arabiakeskuksessa.....	36
5.5.2	Äänimaisema Senaatintorilla.....	38
5.5.3	Äänimaisema Esplanadin puistossa	40
6	Pohdinta.....	43
	Lähteet.....	50

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tutkia millaisena Helsingin tunnelma näyttäytyy ja millaisia mielikuvia Helsingistä herää viiden Mika Waltarin kirjoittaman, Helsinkiin sijoittuvan kirjan pohjalta. Tutkin kirjojen tekstejä etsimällä niistä aistihavaintoihin ja tunnelmatekijöihin liittyviä kuvauksia. Lisäksi laajennan tutkimusta äänimaisemahavainnoinnilla. Havainnoin Helsingin äänimaisemaa kolmessa paikassa. Tavoitteena on saada laajempi kuvaus Helsingin tunnelmasta ja verrata Waltarin tekstin tunnelmaa nykypäivän tunnelmaan. Tavoitteena on myös pohtia, voiko esille tulleita mielikuvia hyödyntää matkailussa. Monilla Euroopan kaupungeilla on vahva kirjallisuusperinne ja kirjailijoiden mainetta hyödynnetään matkailussa ja paikan hengen luomisessa. Sivua opinnäytetyössäni kirjallisuuden perustuvaa matkailua ja pohdin Mika Waltarin kirjoja Helsingin matkailun näkökulmasta.

Opinnäytetyöni etenee siten, että toisessa luvussa kuvaan tilan ja paikan käsitteitä ja niiden kokemista. Lähestyn aihetta lisäksi kolmannessa luvussa laajentamalla maisemäkäsitettä aistimaisemaan ja mielenmaisemaan. Neljännessä luvussa käsitelen kirjallisuusmatkailua paikan näkökulmasta. Viides luku pitää sisällään sisällönanalyysia Waltarin kirjoista ja äänimaisemahavainnoinnin tuloksia ja kuudes luku pohdintaa.

Halu tehdä opinnäytetyö tästä aiheesta lähti liikkeelle, kun pohdin kysymystä millainen on Helsingin henki tai Helsingin tunnelma, ja miten se koetaan. Osaan kyllä nimetä tunnelmia, mutta niiden kuvaaminen on vaikeaa, koska tunnelma loppujen lopuksi hyvin henkilökohtainen kokemus. Arvelin käsitteen avaamiseen tarvittavan tieteenteorian lisäksi taiteilijoiden kuvauksia ja myös empiiristä otetta. Mietin, että kaunokirjallisuudesta täytyisi löytää runsaasti aineistoa, joka auttaisi kuvaamaan niinkin abstraktia käsitettä kuin paikan tunnelma tai henki. Kun lähdin etsimään teoriapohjaa näille mietteille, löysin maisemantutkimuksen tieteenalan, jossa tutkitaan juuri ihmisen suhdetta ympäristöön ja paikkoihin monesti taideteosten kautta. Maisemantutkimuksessa paikkaa ei koeta ihmisestä erillisenä, vaan kokijan ja paikan yhteys on kiinteä.

Tämä tutkimus tapahtui sisällönanalyysin ja havainnoinnin avulla. Sisällönanalyysin aineistona oli Helsinkiin sijoittuvia Mika Waltarin teoksia. Etsin teoksista Helsinkiin liittyviä aistikuvauksia ja odotin niiden antavan tietoa juuri kokijan ja paikan suhteesta, Helsingin tunnelmasta ja siihen liittyen myös kuluttamisesta ja palvelukulttuurista, joka on tärkeä osa kaupungin tunnelmaa. Analyysissä kuvasin löydettyjä kaunokirjallisia otteita sanallisesti ja käytän myös suoria tekstilainauksia selventämään asiayhteyksiä. Sisällön yhteenvedossa kuvaan tekstejä myös määrällisesti, esim. laskemalla, kuinka monta kertaa aistikuvauksia

esiintyy ja mihin aisteihin ne liittyvät. Havainnointiosuudessa tutkin myös itse Helsingin äänimaisemaa kuuntelemalla Helsingin keskustan äänimaisemaa Arabiakeskuksessa, Senaatintorilla ja Esplanadin puistossa. Kuunteluhetket ovat äänimaisematutkimuksissa käytettävä metodi, jossa tutkija havainnoi valitsemaansa paikkaa kolmenkymmenen minuutin ajan mahdollisimman tarkasti. (Kytö 2013, 106.) Kirjasin havaitut äänet ylös ja vertasin niitä kaunokirjojen kuvauksista löytyneisiin tuloksiin. Halusin täydentää havainnoinnilla Waltarin kirjojen välittämää tunnelmaa ja yrittää myös löytää samankaltaisuuksia. Olen kesän ja syksyn mittaan ottanut myös valokuvia Helsingin keskustassa. Tein niistä kuvakollaaseja, joita käytin opinnäytetyöni kuvituksena tukemassa tekstiä, sikäli kun ne sopivat aiheeseen. Kuvakollaaseilla pyrin esittämään, että paikan tunnelmaan vaikuttavat myös sää, valaistus ja vuodenaika, kuten tekstissä myöhemmin todetaan.

Tutkittavanani oli viisi Mika Waltarin Helsinkiin sijoittuvaa kirjaa. Valitsin kirjailijan tuotannosta kirjat *Suuri illusio*, *Appelsiininsiemen*, *Surun ja ilon kaupunki*, *Kuka murhasi rouva Skrofin* ja *Komisario Palmun erehdys*. Valitsemisen tärkeimpänä kriteerinä oli se, että Waltari on ehkä Suomen tunnetuin Helsingin kuvaaja, jolla on nimenomaan aikalaisnäkökulma, joten tunnelman kuvaus perustuu hänen omiin kokemuksiinsa. Matkailun näkökulmasta kiinnostavaa on kirjailijan kansainvälinen tunnettuus. Waltarin kirjoissa korostuu vahvasti ympäristön ja kaupungin kuvaaminen. Kirjoissa liikutaan pääosin keskustassa ja Töölössä ja käydään paljon kahviloissa ja ravintoloissa. Kirjoissa keskitytään myös Helsingin arkkitehtuuriin, joka eli tuolloin yhtä tärkeimmistä muutoksista. Jugend-kauden rakennustyylistä siirrytään pikkuhiljaa funktionalismiin. Nämä molemmat tyyliunnat ovat muuttaneet Helsingin kaupunkikuvaa merkittävästi juuri Waltarin nuoruusvuosina ja romaanien syntyaikoihin. Tanin (1995) mukaan taideteokset, muun muassa juuri kirjallisuus muokkaavat ihmisten kollektiivista tajuntaa ja synnyttävä jaettu mielikuvia paikoista. Waltarin kirjoista on tehty paljon käännöksiä ja tehdään edelleen, joten hänellä on kasvava lukijakunta myös kansainvälisesti. Mika Waltaria on käännetty 34 kielelle, nimikkeitä on yhteensä 344. (Fili 2015.)

Waltarin teoksia luetaan paljon ja niitä on myös tutkittu paljon. En pyri tällä työllä tuomaan uutta tietoa kirjallisuudentutkimuksen tai kirjallisuuden historian näkökulmaan, vaan näkökulmani perustuu matkailumaantieteeseen. Tällä opinnäytetyöllä ei ole suoranaista kehittämisenäkökulmaa, koska työllä ei ole toimeksiantajaa. Ammatillinen kiinnostukseni ja pyrkimykseni matkailualalla kohdistuvat kuitenkin eniten kulttuurimatkailuun ja erityisesti kirjallisuuteen perustuvan matkailun kehittämiseen ja tuottamiseen. Opinnäytetyöni lopussa, pohdintaosuudessa, tuon esille joitain mietteitäni kirjallisuusmatkailusta. Tutkimuksessa tavoitteenani on löytää Helsingin tunnelmaa kuvaavaa aineistoa, analysoida sitä teorian avulla ja käyttää sitä jonkinlaisena pohjana ja puheenvuorona Helsinkiin suuntautuvan,

kirjallisuuteen perustuvan matkailun kehittämiseen. Pohdin Waltarin teosten ja kirjailijan persoonan ilmentymistä Helsingissä ja Helsingin matkailutuotteissa.

Käsitteet ”tila”, ”paikka” ja ”maisema” ovat humanistisen maantieteen keskeisimpiä käsitteitä, joiden tutkimisessa korostetaan kulttuurista ja kokemuksellista merkitystä sekä ihmisten ja paikkojen välistä kokemissuhdetta. Aiemmin on ollut tapana erottaa luonnonmaisema ja kulttuurimaisema toisistaan. Erottaminen on kuitenkin pulmallista, sillä luonto on aina tavalla tai toisella läsnä kaupunkiympäristössä ja luonnossa taas on nähtävissä ihmisen toiminta. Maisema on myös aina sidoksissa näkijäänsä, kokijaansa ja aikaan. Maisemaan liitetyt merkitykset ja arvot ovat kulttuuriin sidottuja. (Raivo 1997, 195-201.)

Humanistisen maantieteen teoreettisena pohjana voi pitää fenomenologiaa eli yksilön havaintokokemuksiin perustuvaa lähestymistapaa. Paikan kokeminen on keskeisin teema tässä opinnäytetyössä. Paikan kokemista on tuonnempana esitelty fenomenologisen ympäristöestetiikan näkökulmasta. Tämä näkökulma pohjaa eksistentiaaliseen filosofiseen traditioon, erityisesti Martin Heideggerin (1889-1976) näkemyksiin. Fenomenologisen ympäristöestetiikan keskeisiä teemoja ovat ympäristön esteettisen havaitsemisen moniaistisuus sekä vastavuoroisuus havaitsijan ja ympäristön suhteessa. Tärkeimpänä lähteenä paikan kokemisen ja tunnelman osuuteen opinnäytetyössäni olen käyttänyt Anna-Mari Forssin kirjaa Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa. Forssin kirjasta Arnold Bearlentin sanoin: ”Ne, jotka valitsevat fenomenologisen lähestymistavan, korostavat havaitsemista, havaitsijan luovaa osuutta ympäristön esteettisessä kokemisessa sekä havaitsijan ja ympäristön perustavanlaatuisesta vastavuoroisuutta.” (Forss 2007, 12.)

Suomalainen maantieteilijä J. G. Granö on maisematutkimuksen uranuurtaja, ja hän on jo 30-luvulla esittänyt kirjassaan *Puhdas maantiede* maantieteen tutkimuskohteeksi aisti-ympäristön. Vaikka ympäristömme näyttäytyy pääosin visuaalisesti, koemme ympäristön synesteettisesti, kaikilla aisteilla, ja sidomme aistimuksemme merkityksiin. (Karjalainen 2004, 50-55.) Tutkin Waltarin Helsinki-aiheisia kirjoja etsimällä juuri näitä moniaistisia kokemuksia, jotka liittyvät kaupunkiympäristöön. Käytän tekstilainauksia Waltarin kirjoista myös osana teoriaosuutta havainnollistamaan teoriaa ja luonnehtimaan Helsingin aistimista, havaintoja ja kokemista.

2 Kaupunki paikkana ja tilana

Tämä luku on rakennettu pääasiassa tilan ja paikan käsitteiden ympärille. Paikan kokeminen, paikan ominaisuudet ja tunnelma ilmiöinä ja käsitteinä muodostavat opinnäytetyöni teoreettisen pohjan ja niitä olen käsitellyt laajimmin. Seuraavissa alaluvuissa esittelen Helsingin imagoa ja Helsingin metamaailmoja eli matkaopaskirjojen turisteille esittelemiä paikkoja.

2.1 Kaupunkitilan kokeminen

Kaupunkien paikat ovat sekä todellisia että kuviteltuja. Kuvitteelliset paikat ovat tuttuja vaikkapa kirjallisuudesta, mutta paikat voivat myös perustua kaupunkitilan kokemiseen ihmisen mielikuvissa. Reaaliseksi paikaksi kaupunkitila muuttuu kokemisen ja tulkintojen kautta. Ihminen kiinnittyy ympäristöön elämällä ja havainnoimalla, jolloin neutraalista tilasta tulee subjektiivinen *paikka*. Yksinkertaisemmin ilmaistuna paikka käsitteenä tarvitsee tilan ja kokijan. Kaupungeissa on nähtävissä muutoksen ja pysyvyyden samanaikaisuutta. Kaupunkitilan on suunnitellut joku tiettyä käyttöä varten, mutta tila on avoin uusille, asukkaiden omille tulkinnoille ja merkityksille. (Pöysä 2006, 156.)

Mika Waltarin kirjassa Appelsiininsiemen kuvataan useassa kohdassa kiistoja Helsingin uudesta rakennusarkkitehtuurista. Rakentamisessa aletaan siirtyä pelkistettyyn tyyliin, jota kaikki kirjan henkilöt eivät hyväksy. Eräs päähenkilöistä, nuori arkkitehti Ilmari Karimaa on kuitenkin vaikuttanut modernismista ja haltioituu rakennusten edessä.

Tässä kaikessa oli jotakin salaperäistä ja kaunista. Hän käveli takaisin kaupunkiin päin leveää, ulkomaista Turuntietä, ohi H.O.K:n ja Carelian kauniin kulmauksen, missä himmeänpunaiset valokirjaimet kirjoittivat pystysuoraan APOTHECA. Sitten museon kohdalla jäi katselemaan uutta eduskuntataloa, joka kohosi paljailta kallioillaan massiivisena ja ylväänä. Pimeys kirkasta taivasta vasten vain korosti sen ylhäistä suunnattomuutta. Vasta nyt hän huomasi, että se oli melkein kokonaan vapautunut telineistään, se oli heinäkuista yötaivasta vasten kuin mahtava graniittiunelma. Todellakin myös Stockmannin uusi talo alkoi olla riisuttu ja näkyvisä. Kaupungin kasvot muuttuivat vieraammiksi, ylhäisemmiksi. (Waltari 2008, 213.)

Paikan käsitteeseen liitetään usein ajatus tuttuudesta ja turvallisuuden tunteesta, mutta varsinkin kaupunkiympäristössä on myös pelon ja negatiivisten tunteiden paikkoja. Haarni (1997, 17) esittelee Yi-Fu Tuanin käsitteet topofilia ja topofobia, jotka kuvaavat paikan kokemisen eri puolia. Topofilialla tarkoitetaan voimakasta paikkaan kuulumisen tunnetta, kun taas topofobia tarkoittaa että paikkaan liitetään negatiivisia tunteita. Topofilia voi kuvastua kotiseurakkautena, mutta myös vieraisissa ja yllättävissä paikoissa voi tuntea paikkaan kuulumisen tunnetta. (Haarni 1997, 17.)

Waltarin romaanissa Surun ja ilon kaupunki Helsingin kuvaus on sekoitus topofobiaa ja topofiliaa, johtuen henkilöiden taustasta ja asemasta. Surun ja ilon kaupungissa yhdeksi päähenkilöksi nousee kaupunki itse, jonka Waltari on kuvakielellään elollistanut. Kaupunki saa ihmiset toimimaan tai lannistumaan, kaupunki synnyttää epätoivoa, mutta vie eteenpäin.

Kevään armoton valo paistaa yli Helsingin kattojen. Se iskee tulen sataantuhanteen ikkunaan ja saa jäälautoiksi hajonneen, harmaan meren välkehtimään sinisenä. (Waltari 1991, 19.)

Tila on paikkaa abstraktimpi käsite. Se voidaan nähdä paikan kolmiulotteisena järjestyksenä, mutta fenomenologisesta näkökulmasta se nähdään ennen kaikkea koettuna tilana, paikkana, jolloin kokemuksesta voidaan käyttää nimitystä tunnelma. *Genius loci* eli paikan henki ja tunnelma ovat samantapaisia käsitteitä, joilla ilmaistaan paikan luonnetta ja identiteettiä. Tunnelmaan liittyvät elementit ovat aistittavissa. Esimerkiksi tuoksut, värit ja musiikki ovat paikkakokemuksen tunnelmaa luovia tekijöitä. Tunnelmaa voidaan luoda ja tuottaa keinotekoisesti esimerkiksi arkkitehtuurin avulla. Silti jokaisella paikalla on oma tunnelmansa, jota ei voi hallita tietoisesti kuten paikan arkkitehtuuria ja historiaa. Tunnelma on alati muuttuva, ja sen kohtaaminen edellyttää herkistymistä ja avoimuutta tilaan ja tilanteeseen. (Forss 2007, 110–115.)

Kuva 1 esittää kolmea Helsingin kirkkoa, joista jokainen on kuvattu eri vuodenaikaan. Vasemmalla kuvassa taustalla häämöttävä Kallion kirkko on kuvattu keväällä, jolloin sumu tuo kuvaan oman tunnelmansa; kirkon korkeaa tornia tuskin erottaa sumun läpi. Uspenskin katedraali ylempänä oikealla on kuvattu keskikesän aurinkoisena päivänä, jolloin kuvassa voi aistia kesäisen kaupungin tunnelmaa. Kuvassa näkyy myös pyöräilijä ja turisteja. Oikealla alhaalla Helsingin tuomiokirkko näyttää syyspäivän kirkkaassa mutta utuisessa kaupunkikuvassa sadunomaiselta, rakennus ikään kuin leijuu ilmassa.

Kuva 1. Helsingin kolme kirkkoa eri vuodenaikoina (Kettunen 2015).

Suuri illusioni -kirjan ensimmäisessä luvussa päähenkilö toimittaja Hart johdatetaan paheellisen rouva Spindelin turkkilaiseen salonkiin. Waltari kuvaa tunnelmaa käyttäen adjektiiveja ”hermostunut” ja ”turmeltunut”. Waltari käyttää värejä symboleina, ja ne toistuvat kirjoissa useassa kohdassa. Kirjassa Appelsiininsiemen astutaan taas erilaiseen tunnelmaan vierailulla Irenen vanhan ja sairaan Emmy-tädin luo. Jo rappukäytävän tunnelma kertoo, että talossa asuu vanhempaa väkeä.

...auto pysähtyi vanhan kivitalon eteen Kruununhaassa. Siinä oli Emmy-tädin pieni vanhuudenkoti. Kun he astuivat rappukäytävään, puhuivat he vaistomaisesti hiljempää. Tämä erosi kovin uusista taloista, kirjava lasimosaiikki pyöröikkunassa, ei mitään hissiä, oudon matalat, astumisesta kuluneet, harmaat portaat, kierreltyjä rautalehtiä koristeena kaidepuussa. (Waltari 2008, 285.)

2.2 Paikan kokeminen

Tilasta muodostuu siis paikka ihmisen kokemuksen ja merkityksenannon kautta. Paikan kokemisessa on kyseessä aina mielikuva. Forssin (2007) mukaan Edward Relph erottaa tutkimuksissaan kolme mielikuvatyyppiä: henkilökohtainen, ryhmän tai yhteisön mielikuva tai massakulttuurin tarjoama mielikuva paikasta. Yhteisön mielikuva on henkilökohtainen, mutta jaettu, ja perustuu yhteisön kulttuuriin ja kielellisiin sidoksiin. Massakulttuurin luoma mielikuva perustuu ryhmien mielikuvaan pienimmän yhteisen nimittäjän mukaan ja saattaa olla melko kaukainen tietyn yksilön henkilökohtaisesta mielikuvasta. (Forss 2007, 100–101.)

Mielikuva on yhdistelmä yksilön omakohtaisia kokemuksia ja kollektiivista tajuntaa. Ihminen tarkastelee paikkoja omasta elämysmaailmastaan käsin ja antaa niille tulkintoja ja merkityksiä ja tekee havaintoja omien kokemustensa pohjalta. Paikka on kuitenkin sekä yksityinen että jaettu, kulttuurisessa kontekstissaan rakentuva tila, jota koetaan yhdessä. Kollektiivista tajuntaa muovaavat mm. taide, media ja mielikuvitus. Paikasta tekee ainutlaatuisen paikan identiteetti. Identiteetin käsite jakautuu paikan omaan ja ihmisten paikkaan liittämään identiteettiin. Paikkaan liitettävät ominaisuudet ja merkitykset muokkaavat identiteettiä, samoin ihminen toiminnallaan. Paikan identiteettiä voi määrittää *paikan henki*, joka on vaikea mitata, mutta sen voi kuitenkin aistia. Määrittelyyn voi siten ottaa avuksi ihmisten henkilökohtaisia aistimuksia. (Tani 1995, 20–24.)

Mielikuva paikasta ei aina perustu paikan kokemiseen suoraan, vaan voi olla taiteen ja median kautta jaettua. Forssin (2007, 105–106) mukaan Paul Virilio nimittää tätä etäläsnaoloksi paikoissa. Etäläsnaolossa tietomme ja kokemuksemme paikasta ovat vajavaisia ja valikoituja. Läsnaolossa koemme itse paikkaa. Median, varsinkin television välittämä tieto paikasta on kuitenkin jo jonkun toisen valmis mielikuva, jossa kuvaus ja käsikirjoitus on tehty tukemaan tiedonvälittäjän mielikuvaa, joka on usein massamielikuva paikasta. Omakohtainen, aito mielikuva syntyy paikan päällä koettuna. Mutta, koska meillä on kuitenkin taiteen luomia mielikuvia ja odotuksia paikasta, taide vaikuttaa mielikuvaan katseen ohjaajana sekä tapana nähdä ja huomioida asioita. (Forss 2007, 105–106.)

Nuorena lukemani Waltarin Suuri illusioni ja Appelsiininsiemen ovat muokanneet kuvaani Helsingistä, ennen kuin itse aikuisena muutin kaupunkiin. Waltarin omaan paikkakokemukseen ovat varmasti vaikuttaneet paljon hänen itsensä lukemat kirjat, kuten sen ajan suosikkiromaani Michael Arlenin Vihreä hattu, jonka aikalaiskritiikki tunnisti Waltarin kirjan esikuvaksi. Suuren illusionin alkupuolen film noir -tunnelmaan ovat todennäköisesti vaikuttaneet myös Waltarin lukemat salapoliisiromaanit ja elokuvat. (Rajala 2008, 164,173.)

2.3 Paikan ominaisuudet

Paikka on käsitteenä yksinkertainen. Sen voi nimetä ja määritellä kartalle. Paikan kokemuksellinen puoli on kuitenkin subjektiivinen ja monimuotoinen. Forss (2007) tuo esiin paikan käsitteen monimuotoisuuden tarkastelemalla sen osia fenomenologisesta kokemuksen näkökulmasta. Paikan käsitettä on tarkasteltu myös ihmisestä erillisenä, mutta Forssin mukaan tällä tavoin käsite jää vajavaiseksi. Asumalla ja elämällä ihminen rakentaa paikkaa, ja on siten myös osa paikkaa ja sen sosiaalista ulottuvuutta. Forss tarkaste-

lee paikkaa kokemuksena eri teemojen kautta. Teemoja ovat paikan aistein havaittavat ominaisuudet sekä paikan tulkinnallisina ominaisuuksina historiallinen ja ajallinen ulottuvuus, kollektiivinen muisti, sosiaalinen ulottuvuus, tunnelma ja *genius loci* eli paikan henki. (Forss 2007, 77–78.)

Fenomenologinen näkökulma keskittyy paikan kokemiseen kokonaisvaltaisesti, kaikilla aisteilla havaittuna. Paikan aistein havaittavat ominaisuudet ovatkin koettavissa myös auditiivisesti ja kinesteettisesti pelkän visuaalisen kokemisen sijaan. Aistein havaittavia ominaisuuksia ovat muodot, mittasuhteet ja pinnat sekä luonnossa että rakennuksissa. On myös aineettomia aistein havaittavia ominaisuuksia kuten valo ja varjo, äänet ja tuoksut. Näitä Forss käsittelee tunnelmallisina ominaisuuksina. Paikan tulkinnalliset ominaisuudet ovat sidoksissa paikan aistein havaittaviin ominaisuuksiin ja ne muodostavat yhdessä kiinteän kokonaisuuden. Forssin mukaan aistein havaittavat ominaisuudet useimmiten johdattavat meidät tulkinnallisten ominaisuuksien piiriin. (Forss 2007, 78–79.)

2.4 Tunnelma

Tunnelman ja tunnelmallisen käsitteet eroavat toisistaan siten, että tunnelma aistitaan subjektiivisesti, kun taas tunnelmallinen on selvästi rajattu ulkopuolelle minästä. Tunnelma havaitaan ensimmäiseksi kun astutaan tilaan ja samalla kokijasta tulee osa tunnelmaa. Kokija ottaa osaa tunnelmaan läsnäolollaan ja toiminnallaan ja voi täysin muuttaa sitä. Paikan sosiaalinen ulottuvuus eli ihmisten toiminta paikassa vaikuttaa yleisesti paikan tunnelmaan. Helsingin Kauppatorilla on aivan erilainen tunnelma vappuaattona kuin tavallisen arkipäivänä. (Forss 2007, 111–114.)

Waltari kuvaa elokuvateatterin lämpiön tunnelmaa kirjassa *Suuri illusio*. Tunnelman luovat juuri elokuvanäytäntöä odottavat ihmiset, jotka ovat kerääntyneet yhteen tätä ainoaa tarkoitusta varten, eivätkä todennäköisesti enää koskaan osu yhteen samanlaisena joukkona.

Ohitsemme kiersi pitkä ihmisjono, ja minä huomasin nauttivani kaikin aistimin sen yhteisestä, kärsimättömästä, hermostuneesta odotuksesta. (...) Vielä verrattain uuden käytävän tuoksu sekaantui puuterin ja hajuveden lemuun, kosteitten vaatteitten ja hien hajuun. Tuossa sekouksessa oli jotakin eksoottista ja kiihkeää. (Waltari 2008, 157-158.)

Böhme jakaa Forssin mukaan tunnelmakokemuksen kontrasti- ja ingressikokemukseen. Kontrastikokemuksessa kohdattu tunnelma vaatii erilaisen mielialan kuin kokijalla on. Ingressikokemuksessa kokijan mieliala ja tunnelma ovat samankaltaisia, mikä voi johtua siitä

että tunnelma vastaa kokijan odotuksia tai kokija astuu tunnelmaan tilasta, jossa kokijan mieliala ja tunnelma ovat sopusoinnussa. (Forss 2007, 111–114.)

Waltarilta löytyy esimerkki kontrastikokemuksesta Suuren illusionin kohtauksessa, jossa toimittaja Hart saapuu tapaamaan sairasta ja yksinäistä maisteri Hellasta tämän synkkään poikamiesasuntoon, öisen kaupungin levoton tunnelma mukanaan.

Astuin portaita ylös tajunnassa vielä välähtelevä kuva kaupungin syksyllä: katulyhtyjen kirkkaat jonot, reklaamien palo, raitiotievaunujen vihreät sähköliekit, autotorvien huuto. (Waltari 2008, 130.)

Tunnelmaa voi muokata tai tuottaa, mutta tunnelmaa ei voi hallita eikä säilyttää muuttomattomana. Paikassa on sellaisia tunnelmaan liittyviä elementtejä, tunnelmallisia ominaisuuksia, joiden muuttuminen saattaa muuttaa paikan tunnelman silmänräpäyksessä. Näitä ovat valot, varjot, äänet, maut, tuoksut, värit. Näillä tekijöillä ei ole alkua ja loppua, vaan ne muodostavat tunnelman, johon kokija astuu sisään. (Forss 2007, 113–115.)

Ajan kulumisen, ihmisen toiminta ja monen ajan kulkuun liittyvät rytmiset muutokset kuten vuodenaikojen ja sään vaihtelut muuttavat ja muuntavat paikkaa. Ajan kuluessa paikalle kasvaa ajallista syvyyttä ja historiallista ulottuvuutta ja paikka on samalla asukkaiden kollektiivisena muistina. Ajan kulumisen vaikutukset voidaan jakaa luonnolliseen ja historialliseen aikaan. Luonnollinen aika ikäännyttää ja patinoi pintoja, kuluttaa ja rappauttaa muotoja ja jättää ympäristöön jälkiä, jotka koetaan ajallisena syvyytenä. Historiallinen aika puolestaan on kerrottua ja kirjoitettua tietoa tapahtumista, sodista ja aikakausista ja se näyttäytyy epookkina, tyylisuuntina ja tapoina. Historiallinen aika on paikassa läsnä myös fyysisesti muistomerkeinä, katujen niminä ja arkkitehtonisissa muodoissa. Paikan sosiaalinen ulottuvuus ja historiallinen ulottuvuus näyttäytyvät yhdessä monimuotoisissa yhteisöissä, joissa asuu eri-ikäisiä ihmisiä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Silloin perinteet ja historia välittyvät myös vanhemmalta sukupolvelta nuoremmalle. Käsitystä paikasta, paikan tajun kehittymistä pidetään aikaan sidottuna ilmiönä, joka selkiytyy tietyn ajanjakson kuluttua. Maantieteilijä Yi-Fu Tuanin mukaan tietyn paikan voi kuitenkin tuntea omakseen välittömästi. Muutos on nykyisin nopeaa, mutta jotkut paikat kuten vuoret, metsät ja joet muuttuvat hitaasti, niin että ne vaikuttavat ihmisten näkökulmasta ajattomalta. (Forss 2007, 82–84.)

Kollektiivisen muistin lisäksi ihmiset ovat kiinnittyneitä paikkoihin ja esineisiin henkilökohtaisen muistinsa avulla, mikä ilmenee etenkin tuoksujen ja muiden tunnelmallisten elementtien kautta. Nämä muistot ovat omakohtaisia ja sidoksissa objekteihin ja paikkoihin.

Forssin mukaan Tuan on esittänyt, että muistot ovat itse asiassa tuoksuista lähtöisin, sillä tuoksut vaikuttavat tunteisiimme paljon syvemmin kuin äänet tai visuaalisesti havaitut ominaisuudet. Tuan kertoo omakohtaisen kokemuksen, kuinka hän, palattuaan lapsuutensa kotiin 23 vuoden jälkeen, ei enää pystynyt kokemaan paikkaa samalla tavalla kuin ennen. Paikka oli säilynyt lähes muuttumattomana, mutta hänen oma havaitsemistapansa oli muuttunut. Vasta haistettuaan vahvan merilevän tuoksun rannalla hän kykeni jälleen heittäytymään uudestaan lapsuutensa muistoihin. (Forss 2007, 93–94)

Mika Waltarin kirja *Suuri illusio* alkaa kuvauksella voimakkaasta tuoksukokemuksesta:

Leveään, pimeään rappukäytävän tuoksu löi meitä vastaan. Se oli kaupungin tuoksu, - kylmää, huuhdeltua kiveä, tomua, ummehtunutta ilmaa, ja jotakin muuta, jota ei osaa selittää, johon tottuu aivan heti, niin ettei sitä huomaakaan, mutta maalta tullessa on sillä aina oma erikoinen voimansa. (Waltari 2008, 7.)

Japanilaisen Haruki Murakamin kirjassa *Värättömän miehen vaellusvuodet* päähenkilö Tsukuru Tazaki vierailee Helsingissä. Monien aistihavaintojen ja kokemusten jälkeen arkiesti alkanut kuvaus luo jollain lailla samantapaisen tunnelman kuin Waltarin kirjoissa. Murakamin kirjassa yksinäinen miespuolinen päähenkilö pohtii yksinäisyytensä olemusta ja kokee jonkin valaisevan elämyksen huomattessaan että hänen Helsingissä kokemansa vieraus ja ulkopuolisuus itse asiassa vähentävät hänen yksinäisyyttään.

Kello oli jo kahdeksan, mutta taivas ei näyttänyt lainkaan hämärtyvän, kuten Olga oli sanonut. Moni liike oli vielä auki, ja väkeä kuljeksi valoisilla kaduilla kuin päiväsaikaan konsanaan. Kahviloissa ihmiset joivat olutta ja viiniä, juttelivat iloisesti. Tsukurun kävellessä vanhalla mukulakivikadulla jostakin leijui paistatun kalan tuoksu, joka muistutti japanilaisten lounasravintoloiden paistetun makrillin tuoksua. Tsukuru tunsu itsensä nälkäiseksi ja astui kapealle sivukujalle kalan aromia seuraten, muttei onnistunut jäljittämään sen alkuperää. Hänen kulkiessaan kujaa pitkin tuoksu lopulta haihtui (...)

Täällä hän ei kuitenkaan ollut *ainoastaan yksin*. Hän oli yksin kahdessakin merkityksessä. Hän oli ulkomaalainen ja kaikki hänen ympärillään keskustelivat kielellä, jota hän ei ymmärtänyt. Yksinäisyyden tunne oli eri lajia kuin hänen Japanissa kokemansa, eikä se tuntunut hänestä hassumalta. Kahdessa mielessä yksin oleminen saattoi johtaa yksinäisyyden kaksinkertaiseen kieltämiseen. (Murakami 2014, 232–233.)

Topobiografinen paikkakokemusten tulkinta käsittelee paikkojen elämäkerrallisia merkityksiä. Paikat ovat tärkeässä osassa elämäkertojen ja muistojen syntyemisessä. Paikat ovat tunnetiloja, jotka koetaan aistielämysten kautta, mutta paikkojen merkitys saa muodon vasta kielen avulla. Muisti on olennainen paikkojen merkitysten tuottaja. Elämäkerrallisia paikkakokemuksia esiintyy usein kirjallisuudessa. Topobiografiassa esitetään myös, että ihmiset rakentavat identiteettiään ja minuuttaan ajan ja paikkojen sidosten avulla.

Ihmiset hahmottavat itseään ja elämänhistoriaansa paikkojen kautta. (Karjalainen 2006, 83-91.)

Kaupunkiympäristön ja matkailun näkökulmasta mielenkiintoinen vastapari paikan käsitteelle on ranskalaisen antropologin Marc Augén luoma käsite *epäpaikka*. Tällä Augé tarkoittaa matkustamisen ja kuluttamisen paikkoja, joilta puuttuu historia ja identiteetti. Tyypilliseksi epäpaikoiksi Augé on nimennyt lentokentät, huoltoasemat ja ostoskeskukset, jotka ovat hyvin paljon toistensa kaltaisia, oltiinpa missä päin maailmaa hyvänsä. Epäpaikkoja määrittää läpikulku, pakollinen odottaminen tai kuluttaminen. Tyypillistä epäpaikoille on jaetun identiteetin ajatus: ihminen on niissä identiteetiltään matkustaja tai kuluttaja. (Kummala 2013, 18–20.)

Persoonattomaan ja moderniin paikkaan voi myös tuntee kuuluvansa, ja sen liittyvästä tunnelmasta on mahdollista nauttia. Vastauksena Augén teorialle eräs Waltarin hahmoista, vanha professori kirjassa Appelsiininsiemen, erittelee uuden Stockmannin tavaratalon itselleen täysin vierasta, modernia tunnelmaa. Hänellä on tapana istua kahvilassa katselemassa ihmisiä ja ympäristöä ja yllättävällä tavalla hän tuntee kuuluvansa siihen.

...Stockmannin lounashuoneessa hän (...) istui yksin turvassa parvekkeella, katseli ihmisiä, liikettä, valkoisia ikkunoita, suuren salin laajoja viivoja, - tunki olevansa kuin uuden Helsingin sydämessä. Nuo monet nopeat hissit, niiden univormupukuiset kuljettajatytöt, liikkuvat portaat, jotka kuljettivat ihmisiä, hiljainen, kiihkeä surina, joka toisinaan täytti kahvilasalin, tunki esiin lattiasta, seinistä, katosta hänen koskaan voimatta arvata mitä se oli, kaikki tuo teki sellaisen vaikutuksen kuin hän täällä istuessaan olisi ollut suuressa maailmassa, keskellä liikettä, toimintaa ja tapauksia. (Waltari 2008, 356.)

Waltari ja hänen aikalaisensa, nuoret kaupunkilaiset ja Tulenkantajien kulttuuriryhmä etunenässä arvostivat kaikkea uutta ja modernia. He ylistivät runoissaan liikennevälineitä ja uutta, urbaania kaupunkiympäristöä. Waltarin suuri innoittaja Suuren illusionin kirjoittamisen aikoihin oli tuon aikakauden kulttikirjailija, ranskalainen futurismin edustaja Paul Morand. Rajalan (2008, 145) mukaan Suuri illusio -teoksessa näkyy Morandin vaikutus noir-tunnelmassa, suuri osa kirjan tapahtumista sijoittuu öiseen kaupunkiin, mikä kuvastaa sekä kaupunkia että päähenkilöitä. Morandiin viitataan kirjassa myös suoraan.

Muistatteko Paul Morandia: Kaupat ovat kuin suuria kukkia, jotka aukeavat aamulla ja sulkeutuvat illalla. (Waltari 2008, 40.)

Kauppojen vertaaminen kukkiin on hyvä esimerkki aikakauden tyylistä, jossa romantisoidaan urbaania elämää ja tekniikan saavutuksia. Waltari-tutkija Markku Envall (1994, 13)

pitää Suuren illusionin alussa olevaa aseman tornin kellotaulun vertaamista kuuhan lähes koomisen rajoille menevänä urbanisointina.

Asematorin valaistu kellotaulu oli vilahtanut ohitsemme ja painanut silmän verkkokalvoon keltävän jälkikuvansa. 'Modernin maiseman kuu', sanoin minä. (Waltari 2008, 22.)

2.5 Helsingin imago

Kaupungin imago tarkoittaa Virtasen mukaan mielikuvaa kaupungista, sitä miten muut kokevat ja mistä tuntevat kaupungin. Imagon perustana voi olla jokin konkreettinen asia, kuten tietty rakennus, joka saattaa muodostua kaupungin symboliksi, kuten Eiffel-torni Pariisissa. Abstraktinen imago taas voi perustua johonkin seikkaan, josta ei ole konkreettisia viitteitä. Esimerkiksi vanha Grimmin veljesten satu Hamelinin pillipiiparista on muodostunut saksalaisen Hamelinin imagoksi ja on nykyisin kaupungin matkailullinen vetonaula. Imagoon vaikuttavat myös kaupungin vetovoimatekijät, omaleimaisuus ja imagon selkeys. Joillakin kaupungeilla on selkeä imago, ja toiset rakentavat imagoa tietoisesti osana kaupungin markkinointia. Imagon perustaminen pelkkään markkinointiin ei kuitenkaan onnistu, vaan markkinointi perustuu usein juuri imagoon. (Virtanen 1999, 9, 11, 91.)

Helsingin imagoa määrittävät ikä ja historian eri vaiheet. Helsinki on ajallisesti melko nuori kaupunki, mutta kokenut paljon erilaisia vaiheita sekä Ruotsin että Venäjän vaikutuspiirissä että itsenäisenä. Kaupungin merkittävät uudistukset osuvat juuri näihin historian käännekohtiin, ja antavat leimansa ympäristöön, arkkitehtuuriin ja kaupunkikuvaan. Helsingin lempinimenä usein mainittu "Itämeren tytär" viittaa kaupungin syntyhistoriaan ja sijaintiin meren rannalla. Helsingin saaristo on osa kansallismaisemaamme ja kuuluu Suomenlinnan maailmanperintökohteen ohella Helsingin tärkeimpiin turistinähtävyyksiin. Helsingin ainutlaatuisista kaupunkiluontoa on kehitetty määrätietoisella viheraluepolitiikalla jo 1880-luvulta lähtien. Kaupungissa on laaja puistovyöhyke, Keskuspuisto sekä luonnonsuojelualue, joka sijaitsee Viikissä, aivan kantakaupungin lähellä. Viikin lintualue kuuluu Euroopan Unionin arvokkaiden luontokohteiden joukkoon. Helsingille tyypillistä virkistysaluetta, "väliluontoa" ovat kaupunkiviljelypalstat, siirtolapuutarhat ja mökkikylät. (Kummala 2013, 11-12.)

Helsingin matkailutoimiston www-sivu VisitHelsinki mainitsee Helsingin symboliksi Tuomiokirkon (kuva 2). Myös Havis Amanda -patsas merestä nousevana naishahmona mielletään usein Helsingin symboliksi. Molemmat esiintyvät Helsingin matkailukuvastossa hyvin useasti. Helsingin matkailukuvia katsomalla voi löytää muita mahdollisia symbolisia

kohteita kuten Finlandia-talo, Stadionin torni, Kansallismuseo, Sibelius-monumentti ja Eduskuntatalo. (VisitHelsinki 2015.)

Kuva 2. Helsingin tuomiokirkko (Kettunen 2015).

Waltarin kirjoista Komisarior Palmusta kertovat dekkarit ovat tarjonneet runsaasti Helsinki-kuvaa monelle sukupolvelle, ja etenkin niistä tehtyjen elokuvien kautta. Palmu työskenteli poliisilaitoksen tiloissa, joka oli 1980-luvun alkuun saakka Aleksanterinkadulla Tuomiokirkkoa vastapäätä. (Järvelä & Vallittu 2014, 141.)

Appelsiininsiemen -teoksessa mainitaan useaan otteeseen sekä Stockmannin tavaratalo että juuri valmistunut eduskuntatalo. Lainauksessa talot rinnastetaan toisiinsa vastakainasettelun kautta. Stockmannin talo vertautuu hieman ironisesti taivaaseen, kun taas eduskuntatalo on jyrkästi maan pinnalla.

Pilvien raoissa oli tähtiä, Stockmannin talon himmeä lasitorni loisti valaistuna kaupungin yläpuolella. Eduskuntatalo kohosi yksinäisessä, pimeässä ylevyydessään kuin väkevän miehen ylpeä, raskasmielinen unelma. (Waltari 2008, 339.)

2.6 Helsingin metamaailmat

Tea Räävin pro gradu -työssä on tarkasteltu matkaopaskirjojen antamaa kuvaa Helsingistä, sitä kuvaa, jota kirjat muokkaavat valitsemalla tiettyjä paikkoja käymisen arvoisena ja jättämällä toisia paikkoja pois. Turistin näkökulma paikkaan on ulkopuolinen ja perustuu

pääasiassa esteettisyyteen ja katselemiseen. Räävi esittelee Tuanin käsityksen paikkaan osallistumisen tasoista, joissa paikallisen asukkaan ja turistin paikan kokemisen ero näytetään. Osallistumisen syvin taso on eksistentiaalinen sisäpuolisuus, jossa paikan syvät merkitysrakennelmat tunnetaan ja paikka tuntuu omalta. Tämä on turistille mahdollinen vain omassa kotipaikassa. Empaattinen sisäpuolisuus on syvin turistille mahdollinen osallistumisen taso. Tällöin turisti on päässyt eroon stereotyyppisestä ajatustavasta, ja paikan identiteetti ja kerrostumat ovat avautuneet hänelle. Yleisimmin turisti kokee paikan toiminnallisen sisäpuolisuuden kautta, mikä tarkoittaa osallistumista paikkaan jonkin toiminnan, ostosten tekemisen, nähtävyyksien katselun tai harrastuksen kautta. (Reilun matkailun yhdistys 2015.)

Eksistentiaalinen ulkopuolisuus on tila, jossa paikka koetaan epätodellisena, epäaitona ja kopioituna. Matkailussa paikattomuuden tiloja ovat kontrolloidut ja turvalliset *turistiset tilat*, kuplat, joissa palvelurakenne on suunnattu vain matkailijoiden tarpeita varten ja matkailijan ja paikallisen väestön ainoa vuorovaikutus on palvelija-asiakas -suhde. Turistista tilaa lievempänä ilmiönä Räävi esittää metamaailman, jossa turisti tuntee olevansa turvassa ja josta käsin hän voi tutkia paikallisten omaa todellisuutta. Metamaailma voi olla hotelli, puisto, tai laajempi alue, jossa turisti näkee tavallista enemmän muita matkailijoita. Räävin tutkimissa matkaopaskirjoissa esitellään Helsingistä juuri metamaailmoja, Kauppatoria, Esplanadin puistoa ja Senaatintoria, jotka ovat Helsingin tyypillisimpiä turistialueita. Matkaoppaiden avainsana on kävelyetäisyys, mikä kutistaa kaupungin hyvin pieneksi ja osataan edesauttaa metamaailmojen syntymistä. Keskustan ulkopuolelta matkaoppaat keskittyvät esittelemään vain Suomenlinnaa, Seurasaarta ja Korkeasaarta, jotka ovat myös metamaailmoja. (Reilun matkailun yhdistys 2015.)

Miten turistien läsnäolo kaupungissa vaikuttaa tunnelmaan? Kirjassa Appelsiininsiemen Ilmari Karimaa tuntee kesäisen kaupungin tunnelman turisteineen vieraampana, mutta ihastuttavana. Karimalle tuttu ravintola Kappeli (kuva 3.) näyttäytyy turistien myötä kosmopoliittisena.

Sitten hän suoraa päätä, vihellellä, hengittäen syvään rappukäytävän kosteaa ilmaa, lähti kaupungille, - Kappeliin kahville, - ei, kerrankin taas pitkistä ajoista kunnolliselle aamiaiselle. Miten ihastuttavaa kaikki taas olikaan, kadut, ihmiset kesäpuvuissaan, miehet Esplanadilla, valkoisissa, vaaleanruskeissa housuissa, purjehduslakki päässä. Koko Helsinki sai näin kesällä jonkinlaisen vierauden tunnun, ulkomaisen sävyn. Paljon matkailijoita istui myös Kappelissa. Tuntui aivan kosmopoliittiselta. (Waltari 2008, 211.)

Kuva 3. Ravintola Kappeli (Kettunen 2015).

3 Maisema

Kolmannen luvun ensimmäisessä alaluvussa kuvaan maiseman kokemista. Maiseman käsitettä havainnoidaan aistien kautta, koska aistihavainnot johdattavat tunnelman pariin. Toinen alaluku käsittelee aistimaisemaa, jonka kokemisessa painotetaan visuaalisen kokemuksen lisäksi myös muita aisteja. Palveluympäristö on tärkeä puoli kaupunkia sekä tunnelmakokemusten näyttämönä että matkailun näkökulmasta. Kolmas alaluku käsittelee palvelumaisemaa. Neljännessä alaluvussa esittelen käsitteen mielenmaisema, joka on abstraktimpi maisemakäsite, koska on mahdollista, että se on olemassa vain kokijan mielikuvissa.

3.1 Maiseman kokeminen

Maisema määritetään usein maanpinnan näkyväksi aluekokonaisuudeksi, näkemällä havaittavaksi ympäristöksi tai kauniin ja koskemattoman luonnon synonyymina. Modernissa kulttuurimaantieteellisessä maisemantutkimuksessa korostetaan maiseman kulttuurista merkitystä ja maisemaa kokemuksen paikkana. Maiseman kokeminen pyritään laajentamaan visuaalisen kokemuksen ulkopuolelle, ja otetaan tarkasteluun äänimaisemat, tuoksumaisemat ja mielenmaisemat. Näihin liittyy paljon kokemuksia, muistikuvia ja odotuksia. Maisema määräytyy aistimustemme ja mielemme kautta. Paikka ja tila koetaan sisällä, mutta maisema koetaan sen ulkopuolelta käsin. Emme voi olla maiseman sisällä, mutta se on kaikkien aistiemme ulottuvilla. (Raivo 1997, 193–194.)

3.2 Aistimaisema

Aistimaisemalla käsitetään maisemassa, eli tietyssä ympäristössä tapahtuvia aistimusten kokonaisuuksia. Ihminen havainnoi maisemaa ja sen suhdetta itseensä aisteillaan: näköaistilla voi havainnoida etäisyyksiä, kuuloaisti varoittaa lähestyvistä ajoneuvosta, ja tuntoaisti kertoo lämpötilan muutoksesta. (Haanpää & Veijola 2007, 26.) Usein ajatellaan, että näköaisti on muita korkeampi aisti, ja muut aistit palvelevat sitä. Ympäristön kokemisessa tämä ei välttämättä pidä paikkaansa. Koska ympäristö ei ole tarkkarajainen ja määrittynyt, ympäristökokemuksessa ei voi nimetä yhtä dominoivaa aistia. (Kummala 2013, 14.)

Erilaiset ympäristöt voidaan kokea neutraaleiksi, elvyttäviksi tai uuvuttaviksi. Jotta ympäristön aistimaisema olisi elvyttävä, siinä on tarjouduttava mahdollisuus irtautua arkiympäristöstä ja sen vaatimuksista. Ajatuksiin ja pohdiskeluun soveltuvien paikkojen on todettu tuottavan elvyttäviä kokemuksia. Elvyttävän kokemuksen katsotaan muodostuvan neljästä

seikasta: paikassa syntyvästä lumoutumisesta, arkipäivästä irtautumisesta, maiseman ulottuvaisuuden ja yhtenäisyyden tunnusta sekä ympäristön sopivuudesta itselle. Tutkimuksissa on koettu puistomaisten luontonäkymien rentouttavan stressaantunutta ihmistä jo viidessä minuutissa. Elvyttävän kokemuksen vastakohta on uuvuttava kokemus, joka koetaan epämiellyttävänä. Epämiellyttäväksi paikoiksi koetaan meluisat liikenneväylät, marketit, asemien lähitienoot ja lähiöt. (Haanpää & Veijola 2007, 36.)

Esimerkkinä elvyttävästä kokemuksesta katkelma Waltarin kirjasta Appelsiininsiemen, jossa vanha täti katselee puistomaisemaa lääkärin määräämänä.

Vielä keväällä täti oli kertonut, että lääkäri oli määrännyt hänet katselemaan vihreää, se teki hyvää silmille. Mutta eihän häntä voinut maalle kuljettaa, hän istui vain puistonpenkillä, milloin jaksoi, katsellen kaupungin nurmea. (Waltari 2008, 286.)

Hiljaiset ympäristöt koetaan siis yleensä elvyttäviksi. Luonnon ääniä, kuten linnun laulua, puiden suhinaa ja veden solinaa ei pidetä häiritsevinä, vaan virkistävinä ääнинä. Kaupungin äänimaisemassa on kuitenkin paljon sellaista, joka on tyypillistä kaupungin tunnelmalle, juuri sen paikan hengelle. Kuten maisema, myös äänimaisema määrittyy kokemuksen ja kokijan kautta, se ei ole suora synonyymi ääniympäristölle. Helsingin äänimaisemaan kuuluvat raitiovaunut, lokit, ja erilaiset tuulen aikaansaamat äänet. Esimerkiksi köysien hakkaaminen veneiden mastoja vasten on sellainen ääni, jota ei välttämättä huomaa ennen kuin sitä alkaa toden teolla kuunnella.

Meri Kytö (2013, 105–120.) on tutkinut Istanbulin äänimaisemaa neljässä paikassa ympäri Istanbulia. Kytö on kuvannut toistuvat ja tasaisesti jatkuvat äänet sanallisesti ja tehnyt yksittäisistä äänitapahtumista taulukon, josta voi seurata äänitapahtumia aikajärjestyksessä puolen tunnin ajan. Taulukkoihin kootut äänitapahtumat tuovat elävästi mieleeni Istanbulin sellaisena kun muistan sen: Turistit ottavat valokuvia, lokit, kyyhkyseläjä ja naakat äänitelevät, kengänkiillottajat, maissinmyyjät ja seesamirinkelin myyjät kauppaavat tuotteitaan. Kaupunkikuvaan olennaisesti kuuluvat kulkukissat ja koirat äänitelevät ja saavat myös ohikulkijat reagoimaan. Ihmiset juttelevat eri kielillä. Kytön kuvailema äänimaisema muokkaa omia kokemuksiani ja muistikuviani Istanbulista ja vahvistaa paikan tunnelmaa mielessäni.

3.3 Helsingin palvelumaisema

Kaupungit ovat rakentuneet kaupankäynnin ympärille. Ostosten teko on edelleen näkyvä piirre kaupunkiympäristössä. Rungas palvelu- ja kulttuuritarjonta koetaan osaksi kaupun-

kimaista elinympäristöä ja liitetään nimenomaan kaupungin keskusta. Toisaalta palveluja on rakennettu nykyisin myös kaupunkien ulkopuolille, suuriin ostoskeskuskeskittyisiin, joita Augé nimittää *epäpaikoiksi*. Kaupunkikeskustoissa edelleen toimivat torit, kauppahallit ja tietyt perinteiset ravintolat ja kahvilat pitävät yllä vanhan ajan kaupunkikulttuuriin liittyvää palveluympäristöä ja tarjoavat paikallisia tuotteita. Silakkamarkkinat ja joulutorit nyky-aikaan tuotuna ovat yhdistelmä perinteistä kauppataapaa ja festivaalitunnelmaa. (Virtanen 2000, 95–99.)

Rakennetussa ympäristössä elvyttävänä maisemana koetaan puistoympäristö vanhoine taloineen. Haasteena onkin saavuttaa elvyttävän ympäristön tunnusmerkit palveluympäristössä. Matkailun näkökulmasta on tärkeää kiinnittää huomiota myös palvelumaisemaan, yritysten fyysiseen ympäristöön, jossa palvelut tuotetaan ja kulutetaan. Fyysisen ympäristön lisäksi palvelumaisema kattaa sosiaalisen ympäristön, jonka muodostavat henkilökunta ja asiakkaat. Palvelumaiseman miellyttävyys ja esteettisyys vaikuttaa siihen, miten kauan asiakas viihtyy palvelun parissa. Miellyttävä ympäristö lisää myös tyytyväisyyttä itse palveluun ja se yhdistetään usein palvelun laatuun. Hyväkään palvelu ei pelasta epämiellyttävää palvelumaisemakokemusta. Palvelumaisemaa voi kehittää ottamalla huomioon visuaalisen näkymän lisäksi asiakkaan moniaistinen kokemus palveluympäristössä: maut, tuoksut ja äänet. Matkailupalveluiden tuottajien tulee siis kiinnittää huomiota ympäristöön, sillä se antaa asiakkaalle ensivaikutelman palvelusta, ja on tärkeässä osassa, kun asiakas arvioi palvelun kokonaisuutta. (Haanpää & Veijola 2007, 63–65.)

3.4 Mielenmaisema

Kaupunkiympäristössä luonto koetaan usein mielenmaisemaksi, siihen liittyy rauhallisuuden, rauhoittumisen ja virkistymisen elementtejä. Kaupungin luontoon ei liity pelottavia tai epämiellyttäviä ominaisuuksia kuten petoeläimiä, eksymisen pelkoa tai vaikeakulkuista maastoa. Varsinkin meren läheisyys koetaan vapauttavana ja virkistävänä. Helsinki näyttyy minulle itselleni erityisesti merellisenä kaupunkina, ja etsiydyn kävelyretkillä usein katselemaan meren rantaa (kuva 4). Luonnon läheisyys ja sen aistiminen kiireisen kaupunkielämän vastapainona voi muistuttaa tai symboloida jotain toista koettua paikkaa esimerkiksi lapsuudessa maaseudulla tai ideaalia paikkaa, joka sijaitsee pelkästään mielikuvissa. Luonto kaupungissa edustaa siten siirtymistä nykysijainnista toiseen sijaintiin, mielenmaisemaan. (Virtanen 2000, 121.)

Mielenmaiseman käsite poikkeaa muista maisematulkinnoista siten, että siihen ei välttämättä liity kokemuksia aistiympäristöstä. Se voi olla täysin mielikuvituksen tuotetta. Mie-

lenmaisema syntyy, kun ihminen liittää paikkaan mielikuvia, joissa saatetaan sekoittaa omia ja muiden tuottamia kokemuksia ja havaintoja. Mielenmaisema voi siis olla perinteisistä paikoista erillinen paikka ihmisen omassa mielessä, tai fyysinen paikka, johon yhdistyy erilaisia mielikuvia. Mielenmaisemaa käytetään nykyisin sanana useimmiten positiiviseen sävyyn, se saatetaan mieltää mielimaisemana. Mielenmaisemalla ei kuitenkaan tarkoiteta pelkästään positiivista paikkaa, vaan mielenmaisemaan saattaa olla myös negatiivinen tai pelottava. (Tani 1995, 32–34.)

Kirjassa Appelsiininsiemen huvittelunhaluisen ja modernin Helsingin ohella näytetään aavistus pelottavasta kaupungista, joka kätkee väkivallan uhkan. Opiskelijatyttö raiskataan Munkkiniemessä, Helsinkiä verrataan Chicagoon: ”missä kulmassa tahansa saattoi saada puukon kylkiluittensa väliin”. (Rajala 2008, 229.) Kieltolain myötä rikollisuus tulee tavallisten ihmisten maailmaan, ja vaaratilanteita syntyy. Suuri illusioni -kirjassa on kohtaus, jossa päähenkilöt menevät ostamaan laitonta alkoholia välittäjältä.

Te tunnutte olevan tottunut tähän. Minä olen pari kertaa ollut mukana. Kerran haimme laivasta konsuli Nordin moottorilla. Se oli jännittävää. Jotainhan olisi voinut tapahtua. Herroilla oli browningit mukana. (Waltari 2008, 23.)

Taide luo mielikuvia paikoista, joissa emme välttämättä ole käyneet. Mielikuvat saavat mielissämme uusia, subjektiivisia merkityksiä. Kirjallisuus luo fiktiivisiä tiloja ja paikkoja, joista muodostuu omia mielenmaisemiamme.

Sepänmaa (2006, 31) käyttää käsitettä ”sydämen maisema” kuvatessaan paikkaa ja maisemaa, johon olemme erityisesti kiintyneet. Jos sydämen maisemaan liittyy uhka sen menettämisestä, se saattaa innostaa ihmisen kiivaaseen taisteluun maiseman puolesta esimerkiksi ympäristöaktivismin keinoin. Jossain tapauksissa menetys näyttäytyy juurettömuutena ja ajaa ihmiset etsimään korvaavaa maisemaa, joka toimisi uutena kiinnekohtana uudessa ympäristössä. Luopumisen tuska, jota maisema symboloi, on usein käsitelty aihe kirjallisuudessa.

Kuva 4. Merellinen Helsinki (Kettunen 2015)

4 Kirjallisuusmatkailu

Tarkastelen tässä luvussa kirjallisuusmatkailua erityisesti paikan käsitteen kautta. Toinen alaluku kertoo kirjallisista paikoista. Kolmannessa alaluvussa on katsaus siitä, miten Helsinki näyttäytyy kirjallisuudessa.

4.1 Kirjallisuusmatkailun historiaa

Kirjallisuusmatkailu mielletään matkailuksi paikkoihin, joihin liittyy kirjailijayhteys, tai jota on kuvattu kirjallisuudessa. Kirjallisuusmatkailun yleistymisen voidaan katsoa alkaneen 1700-luvulla, jolloin yhä useammat matkailijat halusivat vieraila kirjallisuudesta tutuissa kohteissa. Kirjallisuusmatkailun kohteet voi jakaa laveasti kahteen ryhmään: kirjailijaan ja kirjoihin liittyviin. Kirjailijaan liittyviä ovat synnyinkodit, kirjailijakodit, museot, haudat ja muistomerkit. Kirjallisuuden ja kirjojen ympärille liittyvää matkailua toteutetaan festivaaleilla ja messuilla. Myös kirjastot ja kirjakaupat voivat olla kirjallisuusmatkojen kohteita. (Hoppen 2012.)

4.2 Kirjalliset paikat

En käsittele tässä opinnäytetyössä kirjallisuusmatkailua ja sen ilmiötä enempää yleisesti, mutta palaan siihen pohdintaosuudessa omien kokemusteni ja mietteideni pohjalta. Kirjalliset paikat voivat olla historiallisia tai moderneja, todellisia tai kuviteltuja. Kirjailijan kodeista ja hautapaikoista voidaan puhua tosielämän paikkoina ja sen vastaparina ovat kuvitellut paikat, jotka ovat esiintyneet kirjoissa. Matkailijaa voivat kiinnostaa myös kirjojen synty-paikat, ne jotka ovat olleet tärkeitä kirjailijan luomistyölle. Kirjojen tapahtumapaikkojen rinnalle matkailukohteina valitaan usein myös kirjoista tehtyjen elokuvien ja sarjojen kuvauspaikkoja. Paikan henkeä edustaa kirjailijan merkitys kotikaupungille ja kaupungin merkitys kirjailijan tuotannolle ja maineelle. Kirjailija luo paikan henkeä kuten esim. Kafka Prahan, Joyce Dublinin ja Victor Hugo Pariisin. (Hoppen 2012.)

Kirjailija, paikka ja teos ovat usein symbioosissa. Kirjalliset paikat ovat yhdistelmä kirjailijan asuinpaikkaa ja kirjoissa kuvattua maailmaa. Kirjoittajan paikan taju herää henkiin kirjoissa, mutta kirja puolestaan tekee paikasta merkityksellisen. Kirjallisten paikkojen lumovoima piilee siinä, että me näemme paikan kirjailijan silmin ja kuljemme hänen jalanjäljissään. (Herbert 1995, 33.)

Kirjallisten paikkojen vetovoimatekijät voidaan jakaa poikkeuksellisiin ja yleisiin ominaisuuksiin. Poikkeuksellisia ominaisuuksia ovat:

1. Matkailija tuntee vetoa paikkaan, jolla on yhteys kirjailijan elämään.
2. Matkailija tuntee vetoa paikkaan, joka on romaanin tapahtumapaikka
3. Matkailija tuntee vetoa paikkaan jonkin syvemmän tai voimakkaamman tunteen takia, joka ei liity suoranaisesti kirjailijaan tai kirjaan (esim. nostalgia, muisto, symbolismi), tai jonkin yksityiskohdan takia, joka ei liity varsinaisesti kirjallisuuteen, vaan esimerkiksi kirjailijan elämän vaiheisiin.

Poikkeuksellisten ominaisuuksien lisäksi kirjallisessa paikassa voi olla yleisiä ominaisuuksia, jotka houkuttelevat matkailijoita. Näitä ovat esimerkiksi:

1. Houkutteleva ympäristö, kaunis maisema.
2. Palvelut, kahvila, matkamuistomyymälä.
3. Sijainti maantieteellisesti hyvällä paikalla, matkailureitin varrella, muiden turistikohteiden läheisyydessä. (Hoppen 2012.)

4.3 Helsinki kirjallisuudessa

Maaseutukuvaukset kirjallisuudessa olivat kaupunkikuvauksia yleisempiä 1800-luvun lopulla. Helsinkiä kuvattiin kirjallisuudessa usein turmiollisena paheiden pesänä, kuten Juhani Ahon teoksessa *Yksin* (1906). Sittemmin 1920-luvulla Mika Waltarin ja Henry Parlandin kirjoissa Helsinki oli vielä syntinen mutta jännittävä kaupunki, eikä henkilöitä esitetty enää uhreina, vaan kaupunkilaisina havainnoitsijoina. Waltarin kirjoissa on runsaasti kuvauksia, joissa käytetään aktiivisesti kaupunkitilaa ja palveluja. Niissä poiketaan Kappelissa ja Kämpissä, istutaan Fazerilla ja käydään elokuvissa. Työläiskuvaukset yleistyvät porvaristokuvausten rinnalle 1920-luvulta lähtien, ja myöhemmin laajoja aiheita ovat sota-ajan kuvaukset, maalta kaupunkiin muutto ja lähiökuvaukset. (Helsingin Sanomat 2014.)

Paikkakunnalle muuttaneen näkökulmaa paikkaan voi verrata turistin näkökulmaan. Uutta asuinympäristöä tutkitaan samalla tavoin kuin vierasta maata, halutaan tutustua sen kulttuuriin, historiaan, perinteisiin ja luontoon. (Petrisalo 2009, 182.)

5 Tutkimus

Tutkimuksen ajankohta ajoittui huhtikuun ja marraskuun väliseen aikaan vuonna 2015. Kun aloitin työn, en ollut vielä päättänyt, mitä kirjoja valitsen aineistoksi. Luin paljon Helsinki-aiheista kaunokirjallisuutta kevään ja kesän aikana ja olisin vielä halunnut ottaa mukaan tutkimukseen useampien kirjailijoiden teoksia. Loppuvaiheessa päädyin karsimaan aineistoa yhteen kirjailijaan, Waltariin. Olen tyytyväinen tähän päätökseen, koska siten aineisto on rajatumpi, hallitumpi ja selkeämpi, mutta silti runsas. Päätin lisätä äänimaisen havainnoinnin tutkimukseen loppukesällä, kun tutkimus oli ajallisesti puolessa välissä. Pelkkä kirjallisuusaineisto tuntui yksipuoliselta, joten halusin rikastuttaa tutkimusta havaintomenetelmällä.

5.1 Tutkimusmenetelmät

Sisällönanalyysin tavoitteena on etsiä ja tunnistaa merkityksiä aineistosta. Sisällön erittelyssä taas etsitään aineistosta sisältöä, jonka voi kuvata määrällisesti. Aineisto pyritään järjestämään tiiviiksi ja selkeäksi, jotta pystytään tekemään luotettavia johtopäätöksiä. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2009, 121-124.)

Havainnointi sopii aineistonkeräämistapana sekä laadulliseen että määrälliseen tutkimukseen. Määrällisessä tutkimuksessa sitä ei tosin pidetä kovin luotettavana menetelmänä, koska tutkimusta ei voi sellaisenaan toistaa. Laadullisessa tutkimuksessa havainnointi on toimiva menetelmä esimerkiksi silloin, kun tutkitaan ihmisen toimintaa ja vuorovaikutusta tai luontoa ja ympäristöä. Havainto on kokemuksen ja tulkinnan tuote; eri tutkijat saattavat löytää samasta tilanteesta erilaisia havaintoja. (Vilka 2006, 38.)

Äänimaisen havainnointiaineiston keruussa käytin menetelmänä puolen tunnin kuuntelumetodia, jossa etukäteen valittua paikkaa havainnoidaan kolmenkymmenen minuutin ajan. Kuuntelun aikana havaitut äänet merkitään ylös niin tarkasti kuin mahdollista (Kytö 2013, 106.) Äänimaisen hahmottaminen ja sanallistaminen tuo äänimaisen esille esteettisenä ja kulttuurisena kokemuksena, ei pelkkänä häiritsevänä meluna.

Aineiston keräämisen ja valmistelun vaiheessa huhti- ja toukokuussa valitsin luettavia teoksia ja luin ne läpi kertaalleen. Aineiston pelkistämisen vaiheessa kesä- ja heinäkuussa luin kirjat uudestaan samalla kiinnittäen huomiota aistihavaintoihin, jotka liittyivät Helsinkiin, sen rakennettuun ympäristöön, luontoon tai palveluympäristöön. Aineistossa toistuvi-

en rakenteiden tunnistamisen vaiheessa elo- ja syyskuussa kokosin aistihavainnot ylös ja luokittelin ne aistien mukaisesti eri kategorioihin: näkö, kuulo, haju, maku ja tunto.

Kriittisen tarkastelun vaihe liittyy kaikkiin edellisiin vaiheisiin ja sitä tehdään kaikkien vaiheiden aikana sekä vielä lopuksi. Kriittinen tarkastelu sai minut pohtimaan myös eri vaiheiden ja valintojen syitä. Olinko valinnut oikeat kirjat, kertovatko kirjat Helsingin tunnelmasta mitään uutta? Onko ylipäätään mahdollista löytää tunnelmaa suoraan kirjoista, vai syntyykö se vain lukijan kokemuksena? Lopulta aineisto, jota olin suunnitellut käyttäväni, tuntui liian hajanaiselta, joten karsin sitä ja päädyin tutkimaan vain yhden kirjailijan, Waltarin, tekstejä.

5.2 Luotettavuuden arviointi

Tutkimusmenetelmien luotettavuutta tarkastellaan määrällisessä tutkimuksessa validiteetin ja reliabiliteetin kautta. Validiteetti tarkoittaa, että tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on luvattu. Reliabiliteetti viittaa tutkimustulosten toistettavuuteen. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei ole yksiselitteisiä ohjeita, koska tulosten toistettavuus ei siinä toteudu samanlaisena. Aineiston keruu, analyysi ja raportointi ovat tärkeässä roolissa. Raportoinnissa esitetään kaikki päättelyt niin, että lukija pystyy seuraamaan ja arvioimaan työtä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 135.)

Luotettavuuden osatekijät ovat totuusarvo, sovellettavuus, pysyvyys ja neutraalisuus. Totuusarvon kriteerinä laadullisessa tutkimuksessa on vastaavuus. Tutkijan muodostaman todellisuuden ja tutkittavan todellisuuden on oltava toisiaan vastaavia. Tämä edellyttää tutkijalta jatkuvaa reflektointia. Sovellettavuus laadullisessa tutkimuksessa tarkoittaa tulosten siirrettävyyttä toiseen kontekstiin. Tämän onnistuminen riippuu siitä, miten samankaltaisia tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö ovat. Sovellettavuuden arviointi taas riippuu siitä, miten tarkasti ympäristöä on tutkimuksessa kuvattu. Vahvistettavuus tarkoittaa kriteerinä sitä, että tutkijan tekemät tulokset saavat tukea muista tutkimuksista. Viimeinen kriteeri on neutraali tutkimusote, joka ilmenee tutkimusprosessin kuvailussa. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 136-137.)

Triangulaatio tarkoittaa sitä, että samassa tutkimuksessa on yhdistetty useampia aineistoja tai menetelmiä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 141-143.) Olen itse yhdistänyt tässä työssä kirjallisia aineistoja ja havainnointia luotettavuuden lisäämiseksi.

5.3 Kaunokirjallisten tekstien analyysi

Ryhdyn etsimään valitsemistani kirjoista kohtia, jotka kuvaavat tunnelmaa, paikan henkeä, *genius locia*. Gernot Böhme erottaa Forssin (2007, 111.) mukaan tunnelman ja tunnelmallisen käsitteet. Tunnelma aistitaan subjektiivisesti, kun taas tunnelmallinen on selvästi rajattu ulkopuolelle minästä. Kirjan kuvauksissa tätä eroa on joskus hankala huomata. Pyrin jättämään huomiotta sellaiset kuvaukset, jotka liittyvät vuorokaudenaikaan, vuodenaikaan, tai toistuvat säätilaan liittyvät viittaukset, koska pidän näitä tunnelmallisina tekijöinä. Joissakin tapauksissa vuorokaudenaika ja vuodenaika ovat kuitenkin Waltarin teksteissä olennainen osa tunnelmaa. Tarkastelen tekstistä tunnelmallisia ominaisuuksia luovia tekijöitä kuten värit, tuoksut, maut, äänet, valo ja varjot. Kiinnitän huomiota niihin kuvauksiin vain niissä tapauksissa, kun henkilön aistihavainnot kirjassa kohdistuvat nimenomaan kaupunkiin. Kaupunkiin liittyy taas olennaisesti arkkitehtuuri ja infrastruktuuri, joten esimerkiksi rakennukset, palvelut, liikenne, valaistus ja lämmitys vaikuttavat osaltaan tunnelmaan.

5.3.1 ”Modernin maiseman kuu” Suuri illusioni

Panu Rajalan laajassa elämäkertateoksessa *Unio Mystica – Mika Waltarin elämä ja teokset* kerrotaan kuinka nuori Waltari valmistelee uutta kirjaa ja kertoo suunnitelmastaan perheystävälle kirjeessä marraskuussa 1925. Waltarin tavoitteena on kuvata ”tuo sanoinkuvaamaton tunnelma, jonka tulisi värähdellä kaiken alla säestyksenä toiminnalle.” Vajaan kolmen vuoden päästä julkaistaan *Suuri illusioni*, joka onnistuu kuvaamaan Helsinkiä eri tavalla kuin suomalaisessa kirjallisuudessa on ennen kuvattu. (Rajala 2008, 68.)

Kirjan alussa kuvattu voimakas tuoksukokemus selitetään hieman myöhemmin kirjassa lapsuusmuiston kautta. Tuoksukokemuksia kirjassa on kuvattu muutamia, esimerkkeinä mätien kalojen lemu Kauppatorin rannassa ja erilaisia tuoksuyhdistelmiä ihmisjoukossa elokuvateatterin eteisessä. Punainen väri on eräs Suuren illusionin toistuvista teemoista. Vilkkuva punainen reklaamivalo kirjassa on Rajalan (2008, 155) mukaan kuin modernin ajan varoitusmerkki. Punainen väri mainitaan kirjassa useasti, ja siihen liittyy myös usein määre välähtelevä tai palava. Mainitaan myös keltainen tai kellertävä, musta ja vihreä väri. Muita väreihin rinnastettavia adjektiiveja, joita kirjasta löytyy, ovat kirkas, kalpea, himmeä, pimeä ja savuinen. Äänistä mainitaan autotorvien huuto, soittokunta ja murtuvat jäälautat. Kirjassa mainitaan usein katuvalot, sillä kirjan alkupuolen tapahtumat sijoittuvat iltaan ja yöhön, ja kirjassa liikutaan paljon kaupungin kaduilla. Valot ovatkin teoksessa tunnelman tekijöitä. Rautatieaseman valaistu kellotaulu, jota toimittaja Hart antaa nimityksen ”modernin maiseman kuu” on erityisen mieleenpainuva yksityiskohta, joten lainasin lauseen opinnäytetyöni otsikkoon.

Lisäisin jokaiseen seuraavaan alalukuun kunkin kirjan kohdalle katkelmia, joita olen käyttänyt aineistona. Nämä lainaukset kattavat suurimman osan käyttämästäni aineistosta, kuitenkin niin, että olen jättänyt joitain toisiaan toistavia tai samansisältöisiä lainauksia pois tästä luvusta. Harkitsin ensin, että lisäisin opinnäytetyöhöni vain muutaman esimerkin tekstilainauksista, mutta tulin toisiin ajatuksiin kun luin ne peräkkäin. Mielestäni ne toimivat hyvänä näytteenä Waltarin kuvaamasta Helsingin tunnelmasta ja myös tiiviinä tunnelmapakettina jokaisesta kyseessä olevasta kirjasta.

Leveään, pimeään rappukäytävän tuoksu löi meitä vastaan. Se oli kaupungin tuoksu, - kylmää, huuhdeltua kiveä, tomua, ummehtunutta ilmaa, ja jotakin muuta, jota ei osaa selittää, johon tottuu aivan heti, niin ettei sitä huomaakaan, mutta maalta tullessa on sillä aina oma erikoinen voimansa. (s. 8)

Kiivetessämme ylös pimeässä, sillä sähkönappula ei toiminut, välkähti mieleeni epäselvä muisto lapsuudestani, jonka kivikäytävän tuoksu oli herättänyt unhoituksista. Olin aivan pieni poika, tulin tädin kanssa maalta, ajoimme ajurilla katua pitkin, aurinko paistoi hyvin kirkaasti ja hevosen kaviot kopsahtelivat tarkasti määrättyjen väliaikojen perästä kivitykseen. (...) – Ja rappukäytävässä oli sama tuoksu, joka siitä hetkestä lähtien on ollut minulle rakas, sillä se symboloi kaupunkia ja kaikkea tuntematonta. (s. 8-9.)

Olin kierrellyt Länsirantaa pitkin, katsellut laivoja, tuntenut mätien kalojen lemun Kauppatorin rannassa. (s. 8.)

Asematorin valaistu kellotaulu oli vilahtanut ohitsemme ja painanut silmän verkkokalvoon keltävän jälkikuvansa. ”Modernin maiseman kuu”, sanoin minä. (s. 22.)

Katulyhtyjen valo heijastui valkeina läikkinä märästä asfaltista. Ilma oli kuin sekoitus raakaa spriitä ja sitruunasoodaa. (s. 81.)

Esplanaadilla kohosivat mustina lehdettömät puut, takanamme loistivat Kämpin valot ja Oopperakellarin keltaiset ikkunaverhot. – Ihmiset kävelivät ryhmissä, silmissä kiiltoa, mutta ilta oli pimeä ja kylmä. – Meressä vilkkui valoja, Kauppatori oli autio, vain makkarakioskin viereen oli keräytynyt pieni ihmisryhmä... (s. 86.)

Me kuljimme Katajanokan puolelle kompastellen rautatiekiskoihin. Kolkot, autiot varastosuojat himmeine lamppuineen kohosivat edessämme, ja yllämme paistoi semafoorin punainen silmä. (s. 86.)

Me seisoimme Kaisaniemen kentällä, Hellas ja minä, katsellen jalkapallo-ottelua. (...) Aurinko oli kalpean kirkas ja kylmä. Kenttä oli aivan kova ja kilahtelevan jäätynyt. (s. 102.)

Pimeä syksyinen yö. Katulyhtyjen kalpean hauras valo. Mustat puut. (...) Pimeä ulappa. Kaukana pimeään häipyvän Suomenlinnan valot. (s. 122.)

Astuin portaita ylös tajunnassa vielä välähtelevä kuva kaupungin syksyillasta: katulyhtyjen kirkkaat jonot, reklaamien palo, raitiotievaunujen vihreät sähköliekit, autotorvien huuto. (s. 130.)

Vielä verrattain uuden käytävän tuoksu sekaantui puuterin ja hajuveden lemuun, kosteitten vaatteitten ja hien hajuun. Tuossa sekoituksessa oli jotakin eksoottista ja kiihkeää. (s. 158.)

Kattokruunut sammuiivat, - katonrajasta loisti ympäri suuren salin kätkeytyjen lamppujen himmeä, punainen viiva. Valkeata kangasta peittävä verkko alkoi kimaltaa tuhansin punaiseen vivahtavin värein, ja soittokunta alkoi soittaa. (s. 160.)

Mieleeni on jäänyt aivan selvänä jokin kuva hänestä, kahvilanpöydän ääressä, talviauringon paistaessa lämpimään, hiukan tupakansavuiseen huoneeseen. (s. 168.)

Jäänmurtajat aukaisivat satamaan ensimmäistä merireittiä. Ylös Kaivopuiston kallioille asti saattoi aavistaa murtuvien jäälauttojen kumean jymyn. (s. 175.)

5.3.2 ”Kappelissa soi musiikki” Appelsiininsiemen

Kun Suuri illusioni oli sukupolviromaani, niin Appelsiininsiemen -teosta voisi nimittää sukupuoliromaaniksi. Se näyttää muutoksen nimenomaan nuoreen naiseen kohdistuvissa muuttuvissa asenteissa ja nuorten kuluttamisessa ja tavoissa. Päähenkilö abiturientti Irene ystävineen ottaa kaupungin haltuun elävissä kuvissa, Fazerin kahvilassa, Kappelissa, Kämpissä ja juhlissa sekä yksityiskodeissa että Luodolla. Kirjassa havainnoidaan useaan otteeseen muuttuvaa kaupunkikuvaa ja uutta arkkitehtuuria. Tuoksut ja maut eivät tule esille kirjan aistimaailmassa kovin paljon, äänistä mainitaan autot ja ravintolasta kantautuva musiikki. Kirjassa tunnelma kuvataan hyvin visuaalisesti. Värejä esiintyy paljon; eniten mainintoja saa kevään vihreä. Sinistä, punaista ja valkoista mainitaan kaikkia yhtä paljon. Auringonlaskun ja -nousun tunnelmia kuvataan monta kertaa ja useasti käytetään sanaa hämärä. Katulyhdyt, majakka, raitiovaunut ja Stockmannin lasitorni ovat valoisia kiintopisteitä hämärässä kaupungissa.

Tällaisina päivinä täytyi vain olla ulkona ja ihmetellä ihmisiä ja katsella kevätpukuja ja kävelä...juosta käsi kädessä alas mäkeä, katsella likaista, valkoista ja sinertävää ulappaa, jossa jäänmurtajan väkevät vaot näyttivät levenevän aivan äärettömiin. (s. 9.)

Kevät! Runeberginkadun leikkikentän reunassa olevissa puissa alkoi olla ruskeita, pieniä silmuja. (s. 22.)

Isä katseli noita suoraviivaisia, kylmiä taloja, jotka olivat vieraita ja ankaroita, - joissa ikkunat olivat nurinpäin, oudon siniset ikkunat, sellaista äärimmäisen tummaa sinistä niin kuin jossakin barbaarisessa lasitiilikoristeessa. (s. 26.)

Hän oli aikanaan sanonut joitakin halveksivia sanoja krematorion rumuudesta, - niin, päivänvalossahan se oli vain harmaa lato. Mutta nyt, hohtavaa taivaanrantaa vasten sen viivat saivat oudon, juhlallisen ja synkän majesteettisuuden. (s. 29.)

Kurt haki matalat liköörilasit, himmeää savulasia, leveän pullon. Gramofoni alkoi soida, suuri, loisteliias kaappigramofoni, jonka ääni oli virheetön ja pehmeä. (s. 31.)

Miten kaunista olikaan puistojen vaalea vihreys, - kengänkiillottajapojat olivat jo ulkona, autobussien kiiltävä puna kimalteli auringonsäteissä. (s. 57.)

Juna lähti liikkeelle. Näkyi kaupunki, yhä enemmän täytettiin Kaisaniemen rantaa, aina pienemmiksi muodostui lahdeke. Toisella puolen kohosi uuden Eduskuntatalon mahtava jättiläisrakennus telineittänsä sisässä. Hyvän paikan olivat osanneet valita, ja näkyvän heti kaupunkiin tullessa. Puiden ja nurmen vihreyttä Eläintarhassa, uudet, kauniit lammikot. Taivas pilvetömän sininen, niin hehkuvan kirkas. (s. 59.)

Oli valoisa ja lämmin ilta, Kappelissa soi musiikki ja ihmisvirta solui pitkin Esplanadia. (s. 100.)

He kävelivät vielä jonkin aikaa, sitten Irene Ylioppilastalon kohdalla hyppäsi valko-keltaiseen vaunuun. Miten hurjan valoisia illat olivatkaan! Raitiovaunujen valot olivat sellaisia lämpimämpiä kohtia turvallisessa, vaaleassa hämärässä, joka sai talojen ikkunaruuudut hohtamaan syvänsinistä, salaperäistä valoa. (s. 103.)

Ulkona oli alkava hämärä, lentomajakan huikaisevat valopallot, jotka näin valoisana yönä tuntuivat aivan kuin menettävän tehonsa. - viileä, tumma ja tyyni merenpinta. Kaukaisia valojoja kaupungista. (s. 109.)

Arkadian sillan kohdalla hän pysähtyi nojaamaan kaiteeseen. Ei ollut enää yötä tähän vuodenaikaan, vaan kirkas hämärä, valoisa taivaanranta. Tämä oli laaja näköalapaikka, saattoi nähdä yli sekavan, ruman ratapiha-alueen, yli lahden ja Siltasaaren, aina noihin kaukaisiin, neliskulmisiin rakennusmassoihin, jotka kohosivat Kallion kirkon harmaan tornin ympärillä. Etenkin auringonnousun aikaan oli kaunista, kun pilvien alta hitaasti nousi punertava valo ja huikaisevat auringonsäteet heijastuivat kaukaisissa ikkunalaseissa. (s. 116.)

...hän oli vain ilman aikojaan ollut ulkona kiertelemässä, vienyt hansikkaansa pestäväksi, katsellut sivumennen hattuja, käynyt Tähtitornimäellä, jossa puut alkoivat olla ihan raskaan vihreitä ja ulkomaalaiset pensaat ja vaahterat liekehtivät ruosteepunaisena. (s. 132.)

Kaivopuiston kallioilla makaili ihmisiä auringonpaisteessa, uusi Hietaranta keräsi heti valtavan ihmismäärän, joka puolipukeissa, ujostelematta, paljaat jalat hiekassa, tuuli kasvoja pyyhkien pyrki vapautumaan kaupungin tunnusta, katujen ja korkeain seinäin painosta. Eläintarhan loppumattomat, sekavat käytävät olivat täynnä kävelijöitä, Munkkiniemen tietä vaelsivat kävelijät ja humahelivat autot. Korkeasaari oli sunnuntaisin täynnä talousapulaisia, sotilaita, konttoristipareja, lapsia, koululaisia ja arvokkaampia vanhempia pareja, jotka söivät suuressa ravintolassa. (s. 136.)

...tämä uusi Töölö, rakennustaiteellisesti kovin hajanaista, kolkkoa - aivan rumaa. (s. 144.)

Ilmari (...) myönsi useimpien Töölön talojen suoranaisten rumuuden, sekasorron ja puolittaiset, epäonnistuneet kompromissit vanhan ja uuden suunnan rinnalla. Mutta huomautti monesta kauniista talosta, niinkuin Mechelininkadun, - tai H.O.K:n suurrakennuksesta Turuntiellä, missä funktionalistinen näkemys oli toteutettu hyvin kauniilla ja eheällä tavalla. Ja noita vaaleanvihreitä rappauspintoja ja tummaa kuparia, suoraviivaisia pintoja räystäiden seudulla. (s. 145.)

Sitten hän suoraa päätä, vihellellen, hengittäen syvään rappukäytävän kosteaa ilmaa, lähti kaupungille, - Kappeliin kahville, - ei, kerrankin taas pitkistä ajoista kunnolliselle aamiaiselle. Miten ihastuttavaa kaikki taas olikaan, kadut, ihmiset kesäpuvuissaan, miehet Esplanadilla, valkoisissa, vaaleanruskeissa housuissa, purjehduslakki päässä. Koko Helsinki sai näin keuhkolla jonkinlaisen vierauden tunnun, ulkomaisen sävyn. Paljon matkailijoita istui myös Kappelissa. Tuntui aivan kosmopoliittiselta. (s. 211.)

Tässä kaikessa oli jotakin salaperäistä ja kaunista. Hän käveli takaisin kaupunkiin päin leveää, ulkomaista Turuntietä, ohi H.O.K:n ja Carelian kauniin kulmauksen, missä himmeänpuunaiset valokirjaimet kirjoittivat pystysuoraan APOTHECA. Sitten museon kohdalla jäi katselemaan uutta eduskuntataloa, joka kohosi paljailla kallioillaan massiivisena ja ylväänä. Pimeys kirkasta taivasta vasten vain korosti sen ylhäistä suunnattomuutta. Vasta nyt hän huomasi, että se oli melkein kokonaan vapautunut telineistään, se oli heinäkuista yötaivasta vasten kuin mahtava graniittiunelma. Todellakin myös Stockmannin uusi talo alkoi olla riisuttu ja näkyvisä. Kaupungin kasvot muuttuivat vieraammiksi, ylhäisemmiksi. (s. 213.)

He ottivat auton kiiltävästä kadunkulmasta. Ei raitiovaunuja tällaisena iltana! Sumu laskeutui yhä paksumpana ja hohtavampana syksyisen kaupungin yli. Kadut olivat märeät ja kiiltävät, lyhdyt himmeitä palloja, hopeasumu. (s. 284.)

...auto pysähtyi vanhan kivitalon eteen Kruununhaassa. (...) Tämä erosi kovin uusista taloista, kirjava lasimosaiikki pyöröikkunassa, ei mitään hissiä, oudon matalat, astumisesta kuluneet, harmaat portaat, kierreltyjä rautalehtiä koristeena kaidepuussa. (s. 285.)

Vielä keväällä täti oli kertonut, että lääkäri oli määrännyt hänet katselemaan vihreää, se teki hyvää silmille. Mutta eihän häntä voinut maalle kuljettaa, hän istui vain puistonpenkillä, milloin jaksoi, katsellen kaupungin nurmea. (s. 286.)

Oli kylmä, kirkas marraskuun lopun ilta. Kadut olivat harmaat ja huurteiset. Puut Tähtitorinmäellä piirtyivät lehdettöminä, mustin, monimutkaisin viivoin kelmeää, hohtavaa taivasta vasten. Alhaalla oli hämärä ja lyhtyjen syttyminen. (s. 310.)

Oli hyvin leikkisä ja kodikas tunnelma, päivällispöytä kukkineen, voilintuineen, vanhoine, kukkikaine ja kultareunaisine posliiniastioineen, erilaisine laseineen. (...) Paitsi snapsia oli makeaa valkoviiniä kalan kanssa vaaleanvihreissä laseissa, punaista aurinkoista bordeaux'ta linnun ja vihannesten keralla. (s. 311.)

Pilvien raoissa oli tähtiä, Stockmannin talon himmeä lasitorni loisti valaistuna kaupungin yläpuolella. Eduskuntatalo kohosi yksinäisessä, pimeässä ylevyydessään kuin väkevän miehen ylpeä, raskasmielinen unelma. (s. 339.)

...Stockmannin lounashuoneessa hän (...) istui yksin turvassa parvekkeella, katseli ihmisiä, liikettä, valkoisia ikkunoita, suuren salin laajoja viivoja, - tunti olevansa kuin uuden Helsingin sydämessä. Nuo monet nopeat hissit, niiden univormupukuiset kuljettajatytöt, liikkuvat portaat, jotka kuljettivat ihmisiä, hiljainen, kiihkeä surina, joka toisinaan täytti kahvilasalin, tunki esiin lattiasta, seinistä, katosta hänen koskaan voimatta arvata mitä se oli, kaikki tuo teki sellaisen vaikutuksen kuin hän täällä istuessaan olisi ollut suuressa maailmassa, keskellä liikettä, toimintaa ja tapauksia. (s. 356.)

5.3.3 ”Kevään armoton valo” Surun ja ilon kaupunki

Waltarin yhdenpäivänromaanissa Surun ja ilon kaupunki Helsinkiä näytetään kaleidoskooppimaisesti yhdentoista eri ulkopuolisuutta ja ahdistusta kokevan henkilön näkökulmasta. Kevään armoton valo heijastuu talojen ikkunoista ja siten kertautuu moninkertaiseksi sekä alleviivaamaan päähenkilöiden kärsimystä: ”valo paljastaa vaatteiden köyhyyden, varjot silmien alla, seinien harmauden.” että haltioittamaan kärsimyksen keskellä: ”valo ja maailman avaruus ryntäävät valloittaen ja huimaten pienen pojan sydämeen.” Kirjasta voi huomata, että Waltari on kaupunkilaiskirjailija; hän kuvaa nimenomaan kaupunkiluontoa. Kaupunki, rakennukset ja kadut esiintyvät osana luontokuvausta, eivät sen vastavoimana. Waltarin kuvakieleen kuuluu tässä kirjassa, että rakennukset ja koko kaupunki on useassa kohti elollistettu. ”Kaupunki tekee työtä, toivoo, uneksii ja itkee.” Kaupunki kuvastaa kirjassa vahvasti henkilöiden tunnetiloja; tavallaan kirjailija on tehnyt kaupungin tunnelmasta ja ihmisten tunnetiloista yhtä.

Kirjan värimaailma on supistunut hiukan. Punainen on tässä kirjassa voitolla. Auringonlaskua kuvataan moneen eri otteeseen verenpunaisena. Muut yleiset värit ovat sininen ja harmaa. Kaleidoskoopin värilliset lasinpalat nousevat symbolin asemaan. Kirjailija kuvaa tavallisia kaupungin ääniä; kerrostalossa ovi kolahtaa ja tarjotin putoaa, kadulla auton moottori paukahtelee ja raitiovaunu mylvähtää. Poika-ajan kalastusmuistoon liittyy monta tuoksua kuten maalin, tervan, kivihillen ja mätänevän levän. Pääosassa kirjassa on kuitenkin valo, joka kuvastuu kaupungin talojen ikkunoista..

Kevään armoton valo paistaa yli Helsingin kattojen. Se iskee tulen sataantuhanteen ikkunaan ja saa jäälautoiksi hajonneen, harmaan meren välkehtimään sinisenä. (s. 19.)

Ja nyt hän tuntee kylmästä graniitista tulenhehkuvan tuulahduksen, kuumen puhalluksen niskaansa. (s. 20.)

Herätä kaupungin suruun ja arkipäivään. Mutta punaisen tiilimuurin ja viidenkymmenen vieraan ikkunan yläpuolelta hohti sittenkin silmiin pala taivasta, kevään hehkuvaa, kaunista taivasta. (s. 41.)

Pimeästä porttikäytävästä he astuvat valoon ja taivaan huikaiseva valo ja maailman avaruus ryntäävät valloittaen ja huimaten pienen pojan sydämeen. (...) Taivas hehkuu valopilvenä kumpuilevan kaupungin vaaleiden rakennusten ja loistavien kattojen yllä ja tuuli pyyhki haltioittaen kasvoja. (...) Valopilvenä hehkuu taivas meren syleilemän kaupungin yllä. Kevään armoton valo paljastaa vaatteiden köyhyyden, varjot silmien alla, seinien harmauden. Kaupunki tekee työtä, toivoo, uneksii ja itkee. Ihmisten jono kaduilla ei pääty koskaan. (s. 53-55.)

Ensimmäiset laivat olivat saapuneet. Etäällä paloivat kirkkaat sähkövalot ja nosturit piirtyivät jyskivinä varjoina punerrusta vasten. (s. 78.)

Tunnet tämän kaupungin. Olet nähnyt sen talojen nousevan, joka päivä näet räjähdyslaukausten louhivan kalliota ja monet tornit ovat nousseet meren ja maan rajalle sinun aikanasiksi. Tunnet nämä kadut, nuo seinät kilpineen ja valokirjoituksineen ovat sinulle niin tutut, ettet enää näe niitä ohikulkiessasi. (s. 105.)

Poikia meni kouluun kirjat pienissä matkalaukuissa ja heillä oli kiire. Päivänpaiste oli kuivattanut kadun ja ikkunat säkenöivät. (s. 119.)

Koko ajan hän käveli pitkin katua ja katseli liikkeiden nimiä ja näyteikkunoita. Vaistomaisesti hän oli valinnut sivukadun ja uudenaikainen valkoinen ja harmaa kivimuurin vaihtui kaksikerroksiseksi puutaloksi ja portista näkyi piha ja alastomia puita. (s. 123.)

Työhuone oli avaran pihan puolella, jota uudet kauniit talot ympäröivät, kyyhkysten harmaat siivet säihkyivät päivänpaisteessa ja pihalla löi palloa keskenään kaksi nuorta tyttöä. (s. 144.)

Hän on jostakin syystä pysähtynyt kirkon eteen ja katselee sitä. Ruskeata hiekkaa on taas hänen jalkojensa alla ja alastomat puut ojentelevat mustia oksiaan iltapäivän jo aavistuksen verran punertavaan valoon. Hän katselee kirkkoa, sen kahta suippoa tornia, jotka kohoavat aavistamattomaan korkeuteen. (s. 211.)

Edessä ikkunan takana punaisessa tiiliseinässä viisikymmentä vierasta ikkunaa. Jokaisen takana kätöksessä oma arkipäiväinen, naurettava salaisuutensa, Nyt kolahti ovi porraskäytävässä. Palvelija pudotti tarjottimen. Leipäauto tuli kuhmuista katua rasittunut moottori paukahdellen. Ruma, kyllästynyt nainen ravisti pölyriepua ikkunasta lihavin, valkoisin käsivarsin. (s. 61.)

Raitiovaunu mylvähtää. (s. 138.)

Ovi sulkeutui hänen takanaan ja edessä heloitti kirvelevän sinisenä päivänpaisteinen meri. (s. 165.)

Mutta tuuli puhaltaa kauas, kauas, jäälautat rytisevät rannassa ja sataman luodoilla hohtavat öljytornit valkoisina. (s. 203.)

Valo lankeaa vinosti yli kuivien, tuulisten katujen, lännenpuoleiset ikkunat ja katonharjat säkenöivät, valtakadut ovat täynnä väkeä. (s. 233.)

...elokuvateatterin mainosvalot hohtavat jo kalpein värein auringonpaisteeseen...Taivas on hyvin korkealla, hyvin vaalea ja sinervä, pienissä pilvissä on kullan hehkua ja punerrusta, uusien talojen uljaat julkisivut kuvastuvat selvinä ja silmäänpistävinä ajan tummentamia, laastikoristeiden painamia vanhoja taloja vasten. (s. 234.)

Pikkupoikina he onkivat kivilaiturilta haisevan lahden rannassa. Ilmassa oli maalin ja tervan ja kivihillen sauhun ja mätänevän levän haju. (s. 74.)

Kaupungin kadut painuvat nyt hitaasti hämärän peittoon, mutta nyt loistaa hänen edessään Töölönlahti verisenä lammikkona ja sen takana hehkuvat Kallion satojen talojen katot ja ikkunat illan kultaa ja verta. (s. 253.)

Ja hitaasti sammuu hänen silmissään Töölönlahden verinen ruskotus. Päivä on laskenut, ilta alkaa sinertää, lyhdyt syttyvät Pitkälläsillalla lehahtaen vaaleina hohtavaa taivasta vasten. Siellä täällä syttyy valo tummaan ikkunaan, valoisissa raitiovaunuissa istuvat ihmiset näkevät likaisenpunaisten ja kuumeisesti hehkuvain mainosvalojen syttyvän mustiin seiniin. (s. 255.)

Auto heilahtaa ja lähtee liikkeelle, katu välkehtii ohitse lyhtyneen, ihmisineen, näyteikkunoi-neen, tuttu katu, iäksi menetetty katu.(s. 296.)

5.3.4 ”Ilkeä kaasunhaju porraskäytävässä” Kuka murhasi rouva Skrofin?

Komisario Palmu -kirjat sisältävät aisteihin liittyvää kuvausta vähemmän kuin Waltarin muut romaanit. Dekkarit ovat juonivetoisia ja sisältävät enimmäkseen dialogia ja toiminnan kuvausta. Kuka murhasi Rouva Skrofin? -kirjassa käydään Hotelli Helsingin ”viihtyisässä yksityishuoneessa”, mutta kirjailija tyytyy vain luettelemaan mitä syödään ja juodaan. Sen sijaan kaupunkikuvaukseen liittyy enemmän aisteihin liittyvää kuvausta. Väreistä mainitaan vihreä, punainen ja sininen.

Ilkeä kaasunhaju porraskäytävässä. (s.5.)

Keväinen aurinko paistoi heleitten pilvien lomitse heidän kohdalleen, mutta se ei mainittavasti ilahduttanut heitä kumpaakaan (s.5.)

Kello oli lyönnilleen kahdeksan, kun hän astui ulos Rantakadun 8 A -portaasta maitokannu kädessä, kuluneet tohvelit lonksuen laihoissa jaloissa. (...) Hän huokasi raskaasti, veti päällystakin vielä tiukemmin aamutakkinsa ympärille ja lähti lohdutusta saamatta menemään maitopuotiin tohvelit alakuloisesti lonksuen aamuauringon valossa jalkakäytävän pölyiseen asfalt-

tiin. Kun hän palasi kulman päästä maitokaupasta varovasti sipsuttaen täysinäinen kannu kädessä, oli talonmiehen rouva kiskaissut irti eteismaton porraskäytävästä ja pieksi sitä jalkakäytävän vieressä lyhtypylvääseen niin raivokkaasti, että pöly tuprahteli ja metallinen pylväs helisi. (s. 5-6.)

Kolmen kerroksen syvyydessä lepäsi muurien ympäröimä piha, jossa näkyi huolimattomasti hoidettuja hiekkakäytäviä, nurmea, joka talven ja lumen sulamisen jälkeen alkoi jo hiukan vihertää, sekä alastomia pensaita. Oikealle ja vasemmalle jatkuivat naapuripihat. Mutta vastapäätä kohosi jonkin tehtaan punatiilinen, mustunut seinä muutamin pölyisin ikkunoin.” s. 36
”Samassa auto pysähtyi Helsingin uusimpaan osaan Töölössä, mitä hienoimman, äskettäin valmistuneen talon eteen. Hiottua graniittia säteilevän porraskäytävän eteen oli parkkeerattuna hieno, sininen Packard-vaunu urheilumallia. (s.82.)

...jouduimme Runebergin patsaan eteen, ja jalomielinen kaupunki oli kaunistamistarkoituksessa istuttanut sen ympärille kevään kukkia. Ne kukoistivat kauniisti aamun valossa... (s. 110.)

”Tämä on Laivamiehenkatu. Joskus koulusta tullessa minä käytän tätä oikotietä, ettei tarvitsisi kiertää rannan kautta”, kertoi Pentti Lanne. ”Talkkarit vain ovat vihaisia siitä ja karjuvat, jos sattuvat näkemään. Mutta nämä ovat hiljaisia pihvoja, harvoin siitä kärkehtää.” (s. 129.)

”Kaivopuistossa näin etäältä poliisin, mutta väistyin kallioiden suojaan, niin että hän tuskin ehti nähdä minua. Ymmärrättehän – tahdoin olla yksin.” (s. 143.)

Hän piti pienen tauon ja tuijotti ikkunasta torin toisella puolella kohoavan Suurkirkon mahtavaa kupua, jonka yläpuolella juuri kaarteli lentokone korkealla kevättaivaalla vain perhosen kokoisena. (s. 207.)

5.3.5 ”Tutkimuksia hotelli Kämpissä” Komisario Palmun erehdys

Waltari itse on aikalaisilleen tyypillisenä modernin arkkitehtuurin kannattaja, ja kirjoissa esiintyy useasti arkkitehtuuri. Komisario on tässä mielessä Waltarin vastakohta, joka vierastaa modernismia. Tämä tulee esiin hänen suhtautumisessaan Kurt Kuurnan taiteeseen. Helsingin ravintoloista kirjassa mainitaan Kappeli, Hotelli Helsinki ja Kämp, ja näissä myös vietetään aikaa. Komisario Palmun erehdys -kirjassa useat elämykselliset ja aistisiin liittyvät kuvaukset on sijoitettu ravintoloihin ja ne liittyvät Komisario Palmun arvostamiin sikareihin ja juomiin. Värit vihreä ja punainen mainitaan vain ravintolakohtauksissa juomien yhteydessä. Ravintolakohtaukset kuvaavat Palmun persoonallisuutta ja ovat samalla hyvää ajankuvausta Helsingin ravintolaelämästä.

Ilmeeton tarjoilija kantoi juhlalliseen äänettömyytemme viisi huurtunutta lasia, joissa hohti samea vihertävä neste... (s.108.)

Tunnelma keventyi kuitenkin kun siirryimme lounaspöydän äärestä takaisin tupakkahuoneeseen. Pöydälle ilmestyivät pienet kahvikupit ja korkeajalkaiset lasit. (s. 115.)

Mutta aamulla paistoi aurinko ja tuli säteilevän kirkas Helsingin syyspäivä. (s. 180.)

Päivä oli laskussa kun lähdin matkaan, ja syksyisen meren yllä leijui uhkaavan punertavaa usvaa. (s. 240.)

Lounaspöytä oli katettu. Kirjailija Laihonen kuiskaili ymmärtäväisesti nyökkäilevän tarjoilijan kanssa. Juhlallisen äänettöminä sijoituimme paikoillemme. (s.109.)

Ja sitten ei olekaan muuta mainittavaa lounaasta Hotelli Kämpin kabinetissa. (...) kello löi neljää, kun varovaisin askelin hiivimme jälleen ylös askelten kuoppaisiksi kuluttamia portaita virkapaikassamme Suurtorin varrella. Kokin silmät toivat elävästi mieleen keitetyn kalan ja myös Palmu asteli ankarin virkamiesilmein levittäen ympärilleen houkuttelevia sikarin ja konjakin leyhähdyksiä. (s. 129.)

Raitiovaunun ovat paukkuvat niin kamalasti. (s. 233.)

Komisario Palmu maistoi punaviinilasistaan, irvisti ja koetti olla ihastuneen näköinen. (s.264.)

Palmu...otti komeasta laatikosta sikarin, haisteli sitä tuntijan ilmein ja kaivoi tulitikut taskustaan. (s. 115.)

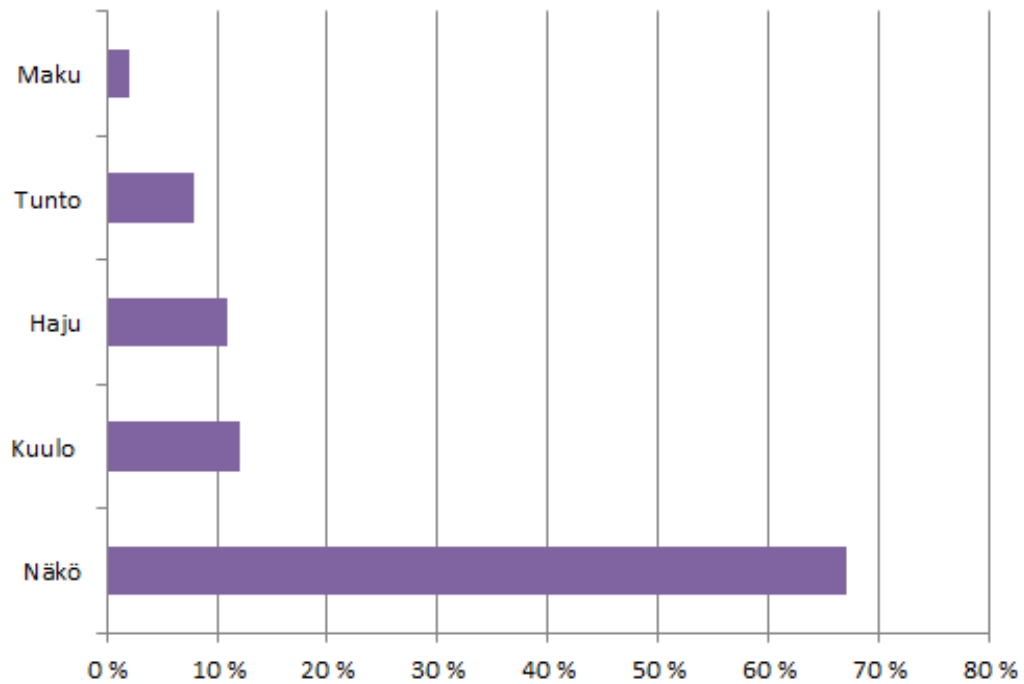
Hän kieritteli konjakkilasia kämmentensä välissä, nuuhki nestettä ja kävi lempeämmäksi. (s. 121.)

Komisario Palmu valitsi sikarin...haisteli sitä kunnioittavasti, typisti ja sytytti sen. (s.187.)

...hypistellen hajamielisesti ryyppylasin jalkaa. (s.109.)

5.4 Johtopäätökset

Pylväsdiagrammissa (kuvio 1) on esitettyinä kaikkien viiden kirjan aisteihin liittyvät kuvaukset jaoteltuna eri aistien mukaan. Näköaistiin perustuvia kohtia oli eniten, 67 %. Seuraavaksi eniten oli ääniä 12 % ja tuoksuja 11 %. Tuntoaistiin liittyviä kuvauksia oli 8 % verran ja makuja kuvattiin kaikkein vähiten, vain kaksi prosenttia kaikista aistikuvauksista.

Kuvio 1. Koko käytetyn aineiston aistikuvaukset jaoteltuna eri aistien kesken

Yhteenvetona tuloksista päättelen, että Helsingin tunnelma tässä tutkitussa aineistossa koostuu aistihavainnoista, jotka perustuvat pääasiassa näköaistiin. Kuulo-, tunto- ja hajuaistihavaintoja on harvemmin, mutta näiden harvojen hajuaistihavaintojen katson olevan Waltari teksteissä merkityksellisiä. Tunnelmaa luovina tekijöinä tutkimusaineistossa tulevat esiin puut, Helsingin rakennukset, kadut, meri ja tuuli. Sekä auringonvalo että keinotekoinen valo, kuten katulyhdyt, muodostavat olennaisen osan tunnelmatekijöistä. Yleisin adjektiivi aineistossa on ”kirkas”, jolla viitataan nimenomaan valoon, ei ääniin. Usein mainitaan myös pimeä ja hämärä. Aineistossa tunnelmakuvaukset liittyvät usein auringonlaskun tai -nousun hetkiin, joissa hämärä ja valo esiintyvät tunnelman muodostajana.

Seuraavaksi halusin nähdä, mitä sanoja esiintyy kaikkein eniten koko aineistossa. Syötin sanat sanapilviohjelmaan, joka muodostaa sanoista sommitelman, jossa eniten käytetyt sanat näkyvät suurempina. Poistin sanojen joukosta suomen kielen yleisimmän sanan ”ja” sekä partikkeleita, joilla ei ole merkitystä, kun haetaan tunnelmaa kuvaavia sanoja. Sanan ”kaupungin” jälkeen yleisin sana ehkä hieman yllättäen on ”puut”. Myös ”ikkunat”, jotka Waltarin kirjoissa tulevat esiin rakennuksista puhuttaessa, ”kadut” ja ”valo” nousevat yleisimpien sanojen joukkoon.

2015). Samalla se on paikallisten asukkaiden jokapäiväinen asioimis- ja kohtaamispaikka, koska keskuksessa sijaitsee myös alueen posti ja kirjasto. Alueella liikkuu paljon opiskelijoita, työntekijöitä ja turisteja, joista suuri osa on japanilaisia. Kahvila, jossa suoritan havainnoinnin, on keskellä rakennusta käytävän varrella. Käytävä on eräänlainen bulevardi, sillä sen molemmissa päissä on uloskäynti. On maanantai-iltapäivä. On loppukesä ja ulkona on sateinen, mutta lämmin ilma. Kahvila on kohtalaisen täynnä, mutta luonnehtisin tunnelmaa rauhalliseksi.

Istun paikallani muutaman minuutin kuuntelemassa, ennen kuin alan kirjata äänitapahtumia. Äänimaisemassa on muutamia jatkuvia ja toistuvia ääniä. Niitä ovat kylmälaitteen humina, hiljainen puheensorina, taustamusiikki, joka soi niin hiljaa, että sen tuskin erottaa. Kirjaan näistä äänistä poikkeavat ja selvästi erottuvat äänet taulukkoon tapahtumisjärjestyksessä. Kello on 14.40.

14.40. Myyjän ääni: vaalea juhlamokka...ananas...lohileipä... Kaikki sanat eivät erotu	14.52. Rullakkoa työnnetään käytävällä. Ovi sulkeutuu jossain.
14.41. Espresso-koneen hurina, putoavan metallipurkinkannen kilahdus	14.53. Kassa: kyllä se on. Asiakas: ruotsalaisia...ei pidä ostaa. Kaikki sanat eivät erotu. Espresso-kone ja kopautus.
14.42. Kahvikannua kopautetaan pöytää vasten. Miehen ääni sanoo: joo, ihan hauskaa. Naurua.	14.54. Viereinen pöytä: nytkö sä lähet, hei hei.
14.43. Nainen puhuu, sanat eivät erotu. Mies sanoo väliin "joo" useita kertoja	14.55. Läppärimä näppäimistöön nakutusta vierestä. Kaksi naista puhuu japania.
14.44. Ohikulkeva nainen sanoo "Terve!" Korkojen kopinaa.	14.56. Mies: onko tämä vapaa? Mies: On. Tuolia siirretään.
14.45. Mies: näin minä ajattelen...(sanat häipyvät taas) ...ihminen kaikissa kulttuureissa, kaikkina aikoina...	14.57. Nainen työntää lastenvaunuja, pyörät kitisevät. Lapsi juoksee kahvilan läpi jalassaan kengät jotka vinkuvat
14.46. ...ihanaa aristokraattisuutta...tässä tämmöisessä ajassa... Nainen vastaa, sanoja ei erotu	14.58. Nainen: she has nice shoes. Lapsen isä vastaa jotain, sanat eivät erotu.
14.47. Paperipussin kahinaa, muovin rapinaa viereisessä pöydässä	14.59. Nainen puhuu japania. Vinkuvat kengät loittonevat. Lapsi joteltelee.
14.48. Kuppien kilinää, naurua, korkojen kopinaa	15.00. Lapsi nauraa. Pariskunta puhuu keskenään japania.

14.49. Rullakkoa työnnetään käytävällä, espressokoneen hurinaa ja sitä seuraava	15.01. Kuppien kilahtelua. Askelia. Espresso-kone ja kopautus.
14.50. kopautus. Mies: kyllä, kyllä! Nau- rua.	15.02. Puhelimen soittoaäni. Kaksi naista vetää pyörillä kulkevia matkalaukkuja, puhuvat japania
14.51. Radion musiikki on vaihtunut pu- heeksi	15.03. Astia kolahtaa. Kassa: Siis karpa- lokakkua.
15.04. Kaksi ohikulkevaa miestä puhuu englantia, sanoja ei erota	15.07. Nainen: Hei! Laahustavia askelia.
15.05. Kupin kilahtus, rahojen kilinää	15.08. Kassa: Kolme ja kymmenen. Koli- koiden kilinää.
15.06. Mies: Terve! Rahan kilinää. Kuppien kolinaa.	15.09. Espresso-kone ja kopautus.

Kuuntelemalla havainnoiminen on sekä helppoa että vaikeaa samanaikaisesti. Arabiakeskus on melko hiljainen paikka, joten luulin, että äänitapahtumia ei ole kovin paljon. Niitä oli kuitenkin jatkuvasti. Kun kirjaan tapahtumia ylös, kynä on liikkeessä koko ajan. Puolituntinen kuluu nopeammin kuin etukäteen luulin. Ihmisten keskustelut ja puheen kuuleminen tuottaa vaikeuksia, sanat hukkuvat yleiseen puheensorinaan ja välillä kuuluu selkeänä muutamia sanoja.

5.5.2 Äänimaisema Senaatintorilla

On aurinkoinen ja tuulinen mutta melko lämmin loppukesän iltapäivä. Senaatintorilla on jonkun verran turisteja valokuvaamassa, kaupunkilaisia kulkee ohi, nuoria istuu kirkon portailla. Liikenteen tasainen melu Aleksanterinkadulta kuuluu jatkuvaan äänimaisemaan. Siitä erottuvat vain raitiovaunujen kovemmat äänet, joita kuvaan kolinana, kirskuntana ja ulvahduksina. Autojen ääniä erottuu vain silloin tällöin, kun auto lähtee liikkeelle, tööttää tai ajaa torin ja kirkon välistä. Istun penkillä Aleksanterin patsaan juurella kasvot kirkkoon päin. Kello on 17.10.

17.10. Puheensorinaa englanniksi "Bye bye". Polkupyörän ääni.	17.25. Lapsi huutaa: Papa! Roskiin laite- taan jotain, kahahdus.
17.11. Lähestyvät askeleet. Roskakoriin heitetään paperi, kahahdus.	17.26. Nainen vetää kauppakärryä pe- rässään. Kolinaa. Raitiovaunu kirskuu.

17.12. Autonjarrut vinkuvat. Musiikkia ja naurua nuorisoyoukosta.	17.27. Raitiovaunu kirskuu ja ulvoo. Auto tööttää. Lokki kirkuu.
17.13. Raitiovaunun kirskuntaa, korkojen kopinaa.	17.28. Lapsi huutaa: älä viitti, älä viitti! Raitiovaunu kirskuu.
17.14. Askeleet. Roskiin heitetään jotain, kahahdus.	17.29. Mies niistää nenäänsä. Lokki kirkuu. Juomatölkki putoaa kiviportaalle.
17.15. Muovikassin kahinaa. Viereisellä penkillä mies sytyttää tulitikulla tupakan.	17.30. Raitiovaunu kirskuu. Lapsi ja mies puhuvat, sanoja ei erota.
17.16. Raitiovaunun kirskuntaa. Kuormauton peruutuksen merkkiääni.	17.31. Korkojen kopinaa. Lapsen kirkas ääni, sanoja ei erota.
17.17. Sytyttimen naksahdus. Auto käynnistyy. Raitiovaunun kolina.	17.32. Nainen puhelimeen: Jees, moi! Tölkki vierii alas kirkon rappuja. Kolinaa.
17.18. Nainen puhuu: Kun sä oot niin myöhään töissä... Auto tööttää.	17.33. Mies puhelimeen: Jag kan inte göra något med Maxin tietokone..
17.19. Bussi ajaa torin laittaa. Muovikassin kahinaa.	17.34. Polkupyörän ääni. Tölkki vierii katua pitkin. Seinien suojamuovit kahisevat.
17.20. Mies puhuu: yksi Vuoden äiti – palkinnon tavoittelija...	17.35. Mies vetää matkalaukkua kiveystä pitkin. Korkojen kopinaa.
17.21. Korkojen kopinaa. Auto käynnistyy. Puheensorinaa. Seurue puhuu kii-naa.	17.36. Nainen laulaa jotain melodaa, sanoja ei erota. Naiset puhuvat venäjää.
17.22. Mies nauraa. Auto tööttää. Korkojen kopinaa. Puheensorinaa.	17.37. Lokki äänтелеe. Bussi suhahtaa. Kameran laukaisin naksahtaa.
17.23. Roskiin heitetään jotain, kilahdus. Raitiovaunun varoituskello soi. Kolinaa.	17.38. Tölkki vierii kadulla. Lapsi huudahtaa ja nauraa. Seurue puhuu japania.
17.24. Lokit kirkuvat. Hitaita askelia. Raitiovaunu kirskuu.	17.39. Venäjänkielistä puhetta. Korkojen kopinaa. Naisjoukko nauraa.

On hankalaa löytää täsmällisiä ilmaisuja äänille. Raitiovaunut aiheuttamia ääniä on ainakin viisi: tasainen käyntiääni, jota ei erota muun liikenteen kohinasta, varoituskellon ääni, kolina, kirskunta ja vaunun kääntyessä kuuluva vonkuminen tai ulvonta, kuten olen sen kirjannut. Raitiovaunun äänet ovat voimakkuudeltaan kovia, mutta kuuluvat niin olennaisesti Helsingin äänimaisemaan, että ääniin tottuu ja turtuu hyvin nopeasti, eikä sitä ole helppo noteerata havainnoinnin aikana. Ulkona suoritettu havainnointi oli haastavampaa, koska ympäristö oli laajempi ja erilaisia ääniä oli enemmän. Tuuli vaikeutti myös kuulemis-

ta aika ajoin, mutta toisaalta aiheutti myös lisää ääniä äänimaisemaan, kuten tölkin vierimisen. Huomionarvoista oli myös se, että suuri osa äänistä oli tuttuja, ne kuvittivat samalla maisemaa, minun ei tarvinnut katsoa ja etsiä äänen aiheuttajaa, vaan tiesin katsomatta, että tölkki putoaa portaita alas ja vierii kadulla, polkupyörä ajaa ohi ja tulitikkua raapais-taan.

5.5.3 Äänimaisema Esplanadin puistossa

Istun penkillä Runebergin patsaan luona. Oikealla puolella vähän matkan päässä on ravintola Kappeli. Äänimaisemassa kuuluu taustalla liikenteen tasainen melu, puheensori-naa eri kielillä, askeleita puiston hiekkatiellä. Kello on 17.15.

17.15. Puheensorinaa suomeksi ja englan-niksi. Naurua.	17.31. Askelia, lastenvaunuja työnnetään: rahinaa
17.16. Raitiovaunu kolisee, askelia.	17.32. Kiinankielistä puhetta, askelia.
17.17. Lapsi puhuu venäjää, askelia	17.33. Mies puhelimeen: ...Kauppatorin ohi... askelia.
17.20. Opas johdattaa turistiryhmää ja pu-huu englantia, askelia.	17.34. Nainen puhelimeen: ...ootko huu-deilla...Askelia...voin mennä sitte ku...
17.21. Mies: ...vastaanottokeskus... Askelia.	17.35. Nainen puhelimeen: ...niin no...mä oon tässä puistossa...askelia...nähdään kohta...
17.22. Naurua. Nainen:... ja sitten se oli... ..vaaleatukkainen...	17.36. Askelia, kiinankielistä puhetta, kahi-naa, askelia.
17.23. Ambulanssin hälytysääni, rapinaa, askelia	17.37. Polkupyörä ohittaa, rahinaa.
17.24. Nainen: lounaalla...nytkin on...Askelia	17.38. Auto tööttää. Nainen:...hyvin sil-leen..korkeat huoneet...Askelia.
17.25. Nainen:... ja sitten se oli...	17.39. Mies yskähtää.
17.26. Kuorma-auto ohittaa, räminää ja kolinaa.	17.40. Nainen puhelimeen: ...hänen ala-maisensa...
17.27. Askelia. Matkalaukku vedetään.	17.41. Sytyttimen naksahdus. Askelia.
17.28. Askelia, naurua, kiinankielistä puhet-ta.	17.42. Moottoripyörä ohittaa, hurinaa
17.29. Lastenvaunuja työnnetään, rahinaa, askelia.	17.43. Auto tööttää. Askelia.
17.30. Askelia.	17.44. Lapsi puhuu, askelia.

Esplanadin puiston äänimaisemassa liikenteen ääni jää melko kauas, eikä ole kovin hallitseva. Raitiovaunujen äänet kuuluvat kauempaa ja peittyvät yleiseen liikenteen kohinaan. Hiekkatie muuntaa kaikki askeleet samanlaiseksi, eroa ei juuri huomaa, vain askelten rytmistä ja painosta voi päätellä onko kulkija mies, nainen vai lapsi. Sen takia puiston äänimaisema tuntuu yllättävästi köyhemmältä kuin aiemmat Senaatintorin ja Arabiakeskuksen äänimaisemat. Puistossa liikkuu kuitenkin paljon ihmisiä, jotka tulevat kuuloetäisyydelle. Tapahtuma toistuu melko lailla samanlaisena: kuulen lähestyvät askeleet ja katkelman keskustelusta tai puhelusta ja sitten loittonevat askeleet. Lokkien ja kyyhkysten poissaolo äänimaisemasta kiinnittää huomioni. Äänitapahtumia on vähemmän kuin odotin ja ne ovat yksipuolisempia kuin aiempien havainnointien tulokset.

Kun luen kuulohavaintojen muistiinpanoja jälkeensä, huomaan että kuulo- ja näköaisti toimivat yhteistyössä ja kuvitan mielessäni kuulohavainnot kuvalliseksi tarinaksi. Tunnelman havainnollistamiseksi esitän lopuksi äänihavainnoinnissa esille tulleita sanoja pienen tunnelmarunon muodossa, jotta saan kaunokirjallisen ulottuvuuden myös tähän itse keräämäni aineistoon.

Askelia, naurua

korkeiden kopinaa

lokit kirkuvat

naiset puhuvat japania

raitiovaunu kirskuu

ohikulkevassa autossa

mies ja lapsi

puheensorinaa

sanat eivät erotu

6 Pohdinta

Minkälaisia kirjallisuusmatkailun matkailutuotteet sitten ovat? Ja miten nimenomaan Mika Waltari ja hänen kirjansa voivat ilmentyä Helsingin matkailussa? Pohdin tätä asiaa ja päätin ideoida tutkimustulosteni pohjalta jonkun ehdotuksen matkailutuotteeksi. Käytin ideointimenetelmänä 8x8 -menetelmää, joka muistuttaa ajatuskarttaa, mutta on enemmän jäsennelty ja kurinalainen menetelmä. Paperille kirjoitetaan ideoinnin kohteena oleva kysymys tai ongelma. Sen ympärille kehitellään 8 näkökulmaa. Saadut 8 näkökulmaa siirretään uusiksi aloituspisteiksi ja niistä jokaisesta tuotetaan vuorollaan 8 ideaa. (Moilanen, Ojasalo & Ritalahti 2009, 146–147.)

Asetin kysymykseksi Miten Mika Waltarin kirjallisuus voi näkyä Helsingissä? Lyhensin kysymyksen muotoon ”Waltari, Helsinki” alla olevaan taulukkoon. Mieleeni tulleet kahdeksan näkökulmaa ovat näkyvissä taulukossa. Mielestäni Waltarin kirjoista tuttuja aiheita voi havaita eri muodoissaan Helsingissä seuraavissa yhteyksissä: kirjakaupat, tapahtumat, ravintolat, talot ja kadut, julkiset paikat, yhteisöt, yksilöt ja julkaisut.

			Kirjakauppa	Talot, kadut	Yhteisöt			
			Tapahtumat	Waltari, Helsinki	Ihmiset			
			Ravintolat	Julkiset paikat	Julkaisut			

Seuraavaksi siirsin näkökulmat uusiksi aloituspisteiksi uuden taulukon laidoille

	Kirjakauppa			Talot, kadut			Yhteisöt	
			Kirjakauppa	Talot, kadut	Yhteisöt			

	Tapahtumat		Tapahtumat	Waltari, Helsinki	Yksilöt		Yksilöt	
			Ravintolat	Julkiset paikat	Julkaisut			
	Ravintolat			Julkiset paikat			Julkaisut	

Viimeisessä taulukossa näkyy, että olen kirjoittanut 8 ilmenemismuotoa jokaisen uuden aloituspuheen ympärille. Esimerkiksi kirjakaupoissa Waltarin kirjallisuus voi ilmetä kirjojen, e-kirjojen, pelien tai matkamuijstojen myyntinä. Kirjakauppa voi myös muistella Waltaria oman historiaansa peilaten sekä järjestää lukutilaisuuksia ja haastatteluja kirjailijaan liittyen. Kirjamesut, festivaalit ja muut tapahtumat tuovat Waltaria säännöllisesti esille. Tapahtumiin voi yhdistää aikakauden mukaisen pukeutumisen. Kävelykierroksia Matti Kassilan ohjaamien Komisario Palmu -elokuvien kuvauspaikoille on järjestetty jo kolmen vuosikymmenen ajan. (Järvelä & Vallittu, 2014, 10.)

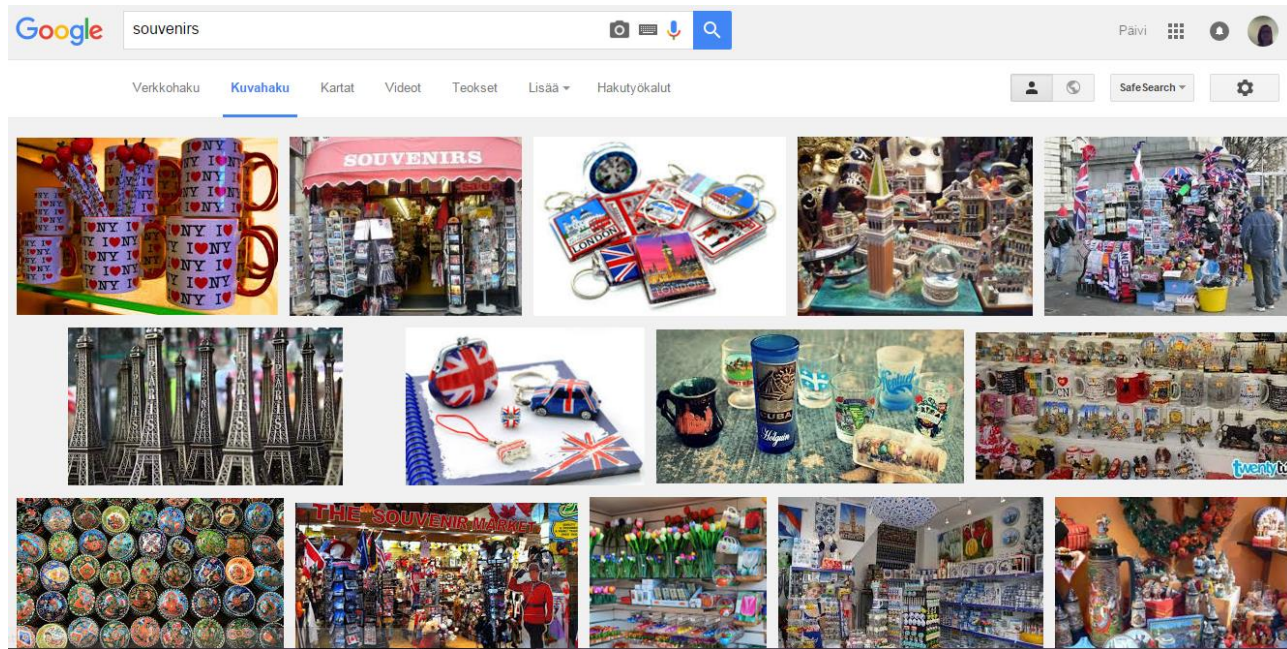
Ravintoloilla on hyvät edellytykset tulla kirjallisuusmatkailukohteiksi. Waltarin kirjoissa on paljon ravintola- ja kahvilakohtauksia, ja monet kirjoissa mainitut ravintolat toimivat edelleen. Kirjoihin voi yhdistää ruokaa, juomaa tai erilaisia tapahtumia. Ravintola Sunnissa, Aleksanterinkatu 26:ssa, on järjestetty Komisario Palmun murhamysteeri-illallisia, joissa teatteriseurue esittää improvisoidun murhamysteerin Waltarin hengessä. Illallinen tarjotaan Komisario Palmun entisessä työhuoneessa Tuomiokirkkoa vastapäätä. (Stadissa 2015.)

Aiemmin mainittujen kävelykierrosten kohteina voivat olla myös Mika Waltarin kirjoista tutut talot ja kadut, sekä kirjailijaan itseensä liittyvät yksityiset ja julkiset paikat. Mika Waltari asui lähes koko kirjallisen uransa ajan Töölössä, Tunturikatu 13:ssa, jossa paljastettiin muistoreliefi vuonna 2008. Runeberginkadulla on Mika Waltarin nimeä kantava puisto ja muistomerkki, Veikko Hirvimäen Kuningasajatus, joka valmistui 1985. (Taidemuseo 2015.)

Mika Waltarin kirjat innoittavat seuroja, yhdistyksiä, lukupiirejä ja monenlaista muuta toimintaa. Esimerkiksi Suomen Dekkariseura ry käyttää Komisario Palmun tyyliä hahmoa logossaan. (Dekkariseura 2015.) Waltarin kirjoista ja näytelmistä tehdyt elokuvat laajentavat entisestään yhteisöjen, yksilöiden ja julkaisujen tietoutta kirjoista ja kirjallisuudesta.

Kirjat	E-kirjat	Pelit	Kirjanhenkilöt asuvat	Muistolaatat	Aikakauden tyyli	Seurat	Virtuaaliset	Liitot
Matkamuistot	Kirjakauppa	Haastattelu	Kirjailijaasui	Talot, kadut	Filmauspaikat	Lukupiirit	Yhteisöt	Teatteriryhmät
Luku-tilaisuuDET	Somistus	Historiikki	Kirjojen tapahtuma-paikat	Kadunnimet	Näyteikkunat	Opetus	Kirjastot	Elokuvaharrastaja
Kirjamesut	Kävelykierrokset	Iltaamat	Kirjakauppa	Talot, kadut	Yhteisöt	Opas	Kustantaja	Näyttelijä
Festivaalit	Tapahtumat	Naamiaiset	Tapahtumat	Waltari, Helsinki	Ihmiset	Tutkija	Yksilöt	Fani
Kirjailijavieraat	Näyttelyt	Näytelmät	Ravintolat	Julkiset paikat	Julkaisut	Lukija	Opettaja	Opiskelija
Nimi, logo, mainoslause	Kirjailijan nimikkoannos	Mysteeriillalliset	Puistot	Hieta-niemen hautausmaa	Liikenevälineet	Kirja	Lehti	Internet
Sisustus, ajan henki	Ravintolat	Kirjailijan kantapöytä	Muistomerkit	Julkiset paikat	Teatterit	Some	Julkaisut	Mainos
Kirjalliset tilaisuuDET	Kirjoista tutut ruuat, juomat	Työntekijöiden asut	Kirjastot	Museot	Koulut	TV	Radio	Sovellus

Otan lähempään tarkasteluun ilmenemismuodoista yhden, joka liittyy vahvasti matkailuun. Matkamuisto (englanniksi souvenir) on tullut ranskan kielen sanasta *muisti* tai *muistaa*. Sanan alkuperä on latinan kielessä. (Etymonline.com 2015) Yleisesti matkamuistoina myydään pikkuesineitä, jotka on tarkoitettu edustamaan muistoja käydyssä matkakohde- teessa. Google-haku sanalla "souvenirs" antaa kuvia mukeista, pienoismalleista, avaimenperistä ja muista pikkuesineistä (kuva 5).

Kuva 5. Google-kuvahaku: Souvenirs (2015).

En muista nähneeni Mika Waltarin kirjoihin liittyviä matkamuistoja, joten koetin seuraavaksi ideoida jonkin ehdotuksen matkamuistoksi. Koen itse matkamuiston haasteellisena kehityskohteena, koska siihen saattaa liittyä turhuuden ja huonon maun leima, joten osittain myös siksi haluan pohtia asiaa lisää. Omat kriteerini matkamuistoja varten ovat: matkamuiston on oltava edullinen, pieni ja kevyt. Se ei saa tuottaa jätettä ja sillä on oltava joku järkevä käyttötarkoitus. Jos vien matkamuiston tuttavalleni, sen on tarkoitus ilahduttaa eikä tuottaa pettymystä ja päätyä pahimmassa tapauksessa roskiin.

Lähestyin ideointia tutkimistani kirjoista esille tulleiden sanojen kautta. Sanapilvessä nousivat parhaiten esille sanat kaupunki, puut, ikkunat, kadut ja valo. Katsoin VisitHelsinki -sivuston blogia, jossa on listattu parhaita matkamuistoja Helsingistä ja pohdin, onko näillä matkamuistoilla ja Waltarin kirjojen sanoilla mitään yhteistä. Esimerkkeinä matkamuistojen joukossa on eri kotimaisilta valmistajilta mm. shampoota, suklaata, puinen patavahti, huu-lirasva, kahvia, paperi-lautasliinoja, pikkukukkaroita, piparimuotteja, pastillirasioita, heijas-timia, koruja ja pyyhkeitä. Heijastin tuntuu erittäin sopivalta. Se liittyy valoon ja heijastuk-siin, jotka on mainittu useaan otteeseen Waltarin kirjoissa tunnelmatekijöinä. Myös edellä mainitut kriteerini täyttyvät, koska heijastin on pieni, edullinen, kevyt ja käytännöllinen.

Waltarin kirjoissa mainittujen valoon liittyvien kohtien perusteella lähtisin ideoimaan esi-merkiksi seuraavanlaisia heijastimia:

1. Aseman kellotorni -heijastin

”Asematorin valaistu kellotaulu oli vilahtanut ohitsemme ja painanut silmän verkkokalvoon kellertävän jälkikuvansa”. (Suuri illusio)

2. Katulyhty -heijastin

”Katulyhtyjen valo heijastui valkeina läikkinä märästä asfaltista.” (Suuri illusio)

3. Raitiovaunu -heijastin

”Raitiovaunujen valot olivat sellaisia lämpimämpiä kohtia turvallisessa, vaaleassa hämärässä, joka sai taalojen ikkunaruudut hohtamaan syvänsinistä, salaperäistä valoa.” (Appesiininsiemen)

4. Suomenlinnan majakka -heijastin

”Kaukana pimeään häipyvän Suomenlinnan valot.” (Suuri illusio)

5. Stockmann -heijastin

”Pilvien raoissa oli tähtiä, Stockmannin talon himmeä lasitorni loisti valaistuna kaupungin yläpuolella.” (Appesiininsiemen)

6. Neon mainosvalo -heijastin

”Siellä täällä syttyy valo tummaan ikkunaan, valoisissa raitiovaunuissa istuvat ihmiset näkevät likaisenpu-naisten ja kuumeisesti hehkuvain mainosvalojen syttyvän mustiin seiniin.” (Surun ja ilon kaupunki)

Jotta heijastimet voi yhdistää Mika Waltarin kirjoihin, tulisi pakkauksessa tai heijastimessa itsessään olla myös painettuna tekstikatkelma, joka viittaa kirjan kyseiseen sitaattiin.

Esittelin kirjallisuusaiheisia matkoja yleisölle Helsingin kirjamesseilla lokakuussa 2015. Tein karkea jaottelun kohtaamistani henkilöistä, jotka olivat kiinnostuneita kirjallisuuteen perustuvista matkoista. Jaottelu on vain suuntaa antava, toki sama henkilö voi kuulua yhtä aikaa vaikka kaikkiin ryhmiin, niin tunnen itsekkin kuuluvani.

1. Populaarikulttuurin ilmiöstä yleisesti kiinnostuneet, trendien seuraajat.
2. Korkeakulttuuria ja klassikoita arvostavat.
3. Viihdettä arvostavat kirjojen suurkanitajat, jotka lukevat etenkin dekkareita.

Perinteiset kirjallisuusmatkailukohteet kuten haudat, muistomerkit ja kirjailijakodit vaikuttaisivat kiinnostavan eniten klassikoita arvostavia lukijoita. Viihteen ja populaarikulttuurin ystäville on tarjolla vain vähän varsinaisia kirjallisuuskohteita tai kohteet, kuten Naantalin Muumimaailma, on suunnattu lapsille. Jos lähtisin kehittämään kirjallisuusmatkailua Suo-

messa, paneutuisin näihin ryhmiin ja yrittäisin suunnata heille jotain älyllisesti haastavaa, aineetonta tai hyvin vähän ympäristöä kuormittavaa tekemistä ja kokemista.

Olen kiinnostunut kirjallisuusmatkailusta alun perin siksi, että olen ahminut kirjoja ja tarinoita lapsesta lähtien ja lukiessani olen aina haaveillut, että pääsisin käymään noissa kirjojen kuvaamissa paikoissa. Olipa kyseessä sitten kuviteltu paikka kuten Ankkalinnna, Keski-Maa tai Tylypahka taikka todellinen kuten L.M. Montgomeryn Anna-kirjojen Prince Edwardin saari tai John Steinbeckin Monterey. Tarinan sijoittuminen tiettyyn paikkaan antaa paikalle sen tietyn hohdon ja merkityksen, ilman sitä paikka olisi vain paikka muiden paikkojen joukossa. Se antaa myös tunteen siitä, että minulla on kirjan lukeneena juuri henkilökohtainen suhde tähän paikkaan, että ymmärrän paikan hengen ja sen perimmäisen merkityksen paremmin kuin muut, jotka ovat käymässä siellä vain jostain muusta syystä. Lukeminen pyhittää paikan. Siksi kai usein puhutaan pyhiinvaelluksesta siinä yhteydessä, kun matkailijat käyvät kirjojen tapahtumapaikoilla tai kirjailijakodeissa.

Opinnäytetyön tekeminen on ollut mielenkiintoinen sukellus humanistiseen maantieteen ja fenomenologiaan, joista minulla on ollut vain hyvin pintapuolinen aavistus aiemmin. Tämän opinnäytetyön puitteissa en vinyt näihin tieteisiin tutustumista vielä kovin syvälle, mutta tämä työskentely herätti halun tutkia aihetta lisää. Aiheen rajaaminen on ollut haastavin osa opinnäytetyön tekemisessä, ja olen tehnyt sitä kaikissa vaiheissa. Olin lopulta tyytyväinen päätökseen rajata aineisto pelkästään Waltarin kirjoihin, sillä tuntui turvallisemmalta tutkia ennestään tuttua aihetta, kun näkökulma oli täysin uusi.

Vieras näkökulma teki aiheen hankalaksi myös sikäli, että lähdekirjallisuuden etsiminen osoittautui vaikeaksi. En ollut aluksi varma, mitä kirjoja minun pitää etsiä. Luin paljon aiheeseen liittyvää, sitä sivuavaa ja aihetta etäisesti muistuttavaa kirjallisuutta, kunnes kirjoista valikoituivat ne, joita oli mielekästä käyttää. Monet lukemistani ja lähdeteoksina käyttämäni kirjoista ovat 1990-luvulta, jolloin humanistisen maantieteen tutkimus Suomessa yleistyi. Pyrin kuitenkin käyttämään enemmän uudempia lähdeteoksia.

Lukemisen pelätään vähenevän, ja kirjojen tulevaisuutta povataan huonoksi. Pelätään, että lapset eivät enää lue oikeita kirjoja. Menestyneiden kirjojen ympärille kerääntyy kuitenkin entistä enemmän uudenlaista huomiota ja tuotteistusta. Suosituista kirjoista näyttää tulevan jo syntyessään suuria ilmiöitä, jotka luovat lukuisia sivutuotteita kuten tv-sarjoja, elokuvia, pelejä ja virtuaaliyhteisöjä. Kirjalliset ilmiöt eivät aina ole ennustettavia, eivätkä laskelmoivan kaupalliset yritykset aina onnistu nousemaan ilmiöiksi. On ihan luontevaa, että tuotteistaminen leviää myös yhä enemmän matkailualalle. Matkailijoiden odotetaan vaativan matkoilta enemmän sisältöä ja tarinoita ja matkojen odotetaan myös olevan sivist-

täviä tai kohottavia. Matkailun trendit, kuten uusi heimoutuminen, jossa ihmisiä yhdistää yhteisen kotimaan tai kielen asemasta esimerkiksi joku kiinnostuksen kohde tai harrastus, ovat omiaan levittämään kirjallisuusmatkailun ideoita laajemmalle. (MEK 2015)

Lähteet

Envall, M. 1994. Suuri illusionisti. Mika Waltarin romaanit. WSOY. Helsinki.

Etymonline. 2015. Sanakirja. Luettavissa:

<http://www.etymonline.com/index.php?term=souvenir>. Luettu 29.11.2015.

Forss, A-M. 2007. Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa. Yliopistopaino. Helsinki.

Forss, A-M. & Rannisto, T. (toim.) 2013. Kaupunkien estetiikkaa. UPEF. Tampere.

Google, kuvahaku. 2015. Souvenirs. Luettavissa :

https://www.google.fi/search?q=souvenirs&espv=2&biw=1366&bih=667&site=webhp&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj1_JPgwsrJAhWFC3IKHTDQCIEQ_AUIBigB.

Luettu 29.11.2015.

Grahn, M. & Häyrynen, M. (toim.) 2009. Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit. SKS. Helsinki.

Haarni, T. & Karvinen, M. & Koskela, H. & Tani, S. 1997. Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Osuuskunta Vastapaino.

Herbert, David. 1995. Heritage, tourism and society. Pinter, UK.

Hoppen, A. 2012. Literary Places And Tourism – A Study Of Visitors Motivations At The Daphne Du Maurier Festival of Arts and Literature. Bournemouth University, School of Tourism.

Järvelä, J. & Valittu, M. 2014. Komisario Palmun jäljillä. BTJ Finland Oy. Helsinki.

Kanerva, A. Kirjojen Helsinki. Helsingin Sanomat 22.10.2014. Luettavissa

<http://www.hs.fi/kulttuuri/a1413865639318>. Luettu 10.4.2014.

Knuutila, S. toim. 2006. Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu. SKS. Helsinki.

Murakami, H. 2014. Värittömän miehen vaellusvuodet. Tammi. Helsinki.

Ojasalo, K. , Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2009. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. WSOYPro. Helsinki.

Rajala, P. 2008. Unio Mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset. WSOY. Helsinki.

Räävi, T. Matkaopaskirjojen Helsinki. Artikkel. Reilun matkailun yhdistys 2015. Luettavissa: <http://wordpress.reilumatkailu.fi/wp-content/uploads/2012/02/Matkaopaskirjojen-Helsinki.pdf>. Luettu 12.9.2015.

Stadissa. 2015. Tapahtumia. Luettavissa: <http://www.stadissa.fi/tapahtumat/56616/komisario-palmu-murhamysteeri-ravintola-sunnissa>. Luettu 29.11.2015.

Suomen dekkariseura ry. 2015. Dekkariseurana logo. Luettavissa: <http://www.dekkariseura.fi/> . Luettu 29.11.2015.

Taidemuseo. 2015. Helsingin julkiset taideteokset. Luettavissa: <http://taidemuseo.hel.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=188&sortby=artist>. Luettu 29.11.2015.

Tani, S. 1995. Kaupunki taikapeilissä. Helsinki-elokuvien mielenmaisemat - maantieteellisiä tulkintoja. Helsingin kaupunki.

Tripadvisor 2015. Nähtävää ja koettavaa Helsingissä. Arabian tehtaanmyymälä. Luettavissa: https://www.tripadvisor.fi/Attractions-g189934-Activities-Helsinki_Uusimaa.html#TtD. Luettu 9.9.2015.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.

Waltari, M. 2008. Suuri illusio. 19. painos. (1. painos 1928.) WSOY. Helsinki.

Waltari, M. 2008. Appelsiininsiemen. (1. painos 1931.) WSOY. Helsinki.

Waltari, M. 1991. Surun ja ilon kaupunki. Kuudes painos. (1. painos 1936.) WSOY. Helsinki.

Waltari, M. 1951. Kuka murhasi rouva Skrofin? Viides painos. (1. painos 1939.) Otava. Helsinki.

Waltari, M. 2001. Komisario Palmun erehdys. (1. painos 1940.) Otava. Helsinki.

Veijola, S. & Haanpää, M. (toim.) 2006. Hiljaisuuden tuotteistaminen Lapin matkailussa. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Vilka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Tammi. Helsinki.

Virtanen, A. 2000. Tilasta paikkaan, estetiikasta ekologiaan. Maantieteellisiä tulkintoja eletystä kaupungista. Turun Yliopisto.

Virtanen, P.V.1998. Kaupungin imago. Rakennustieto Oy. Helsinki.